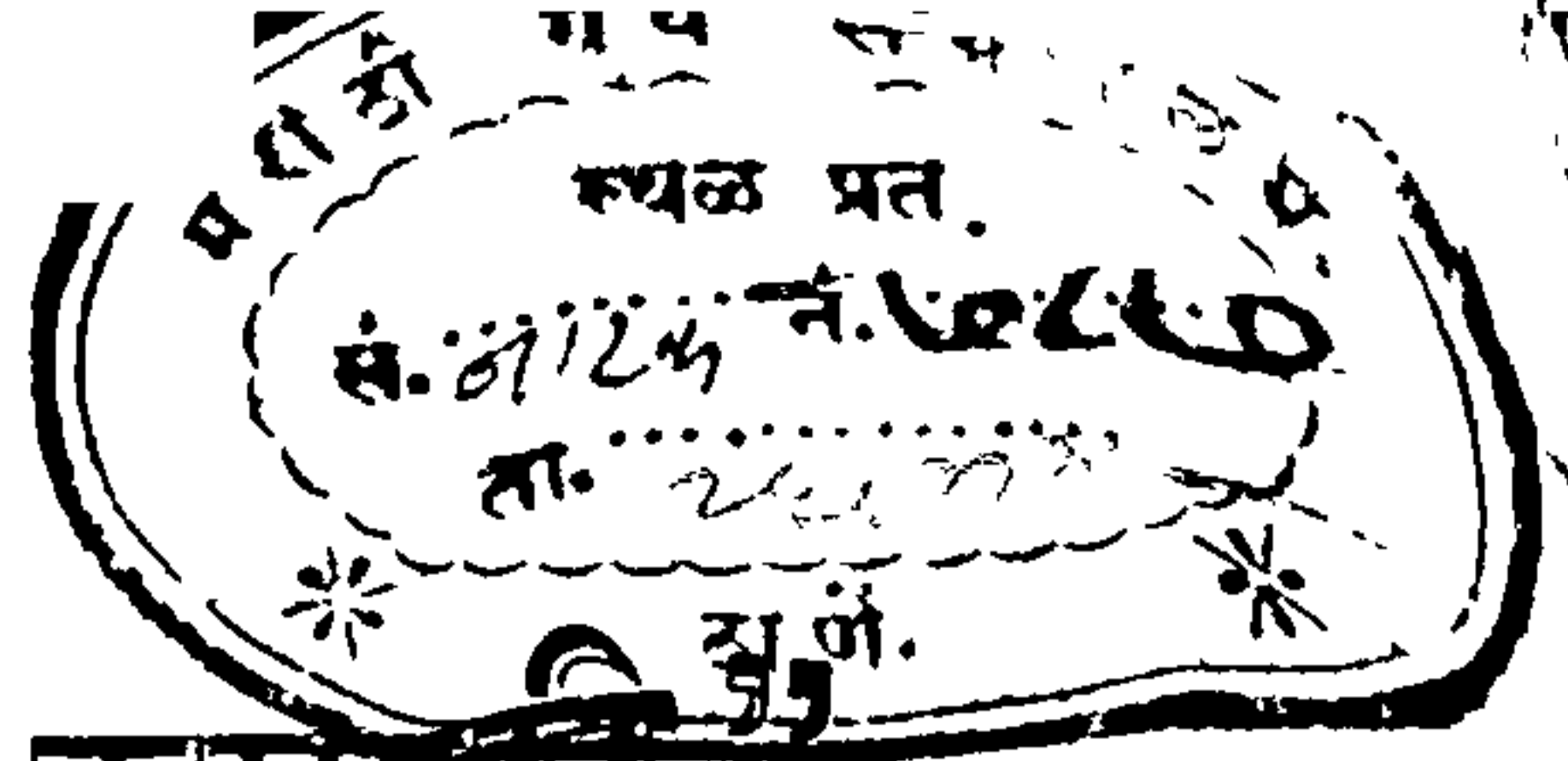
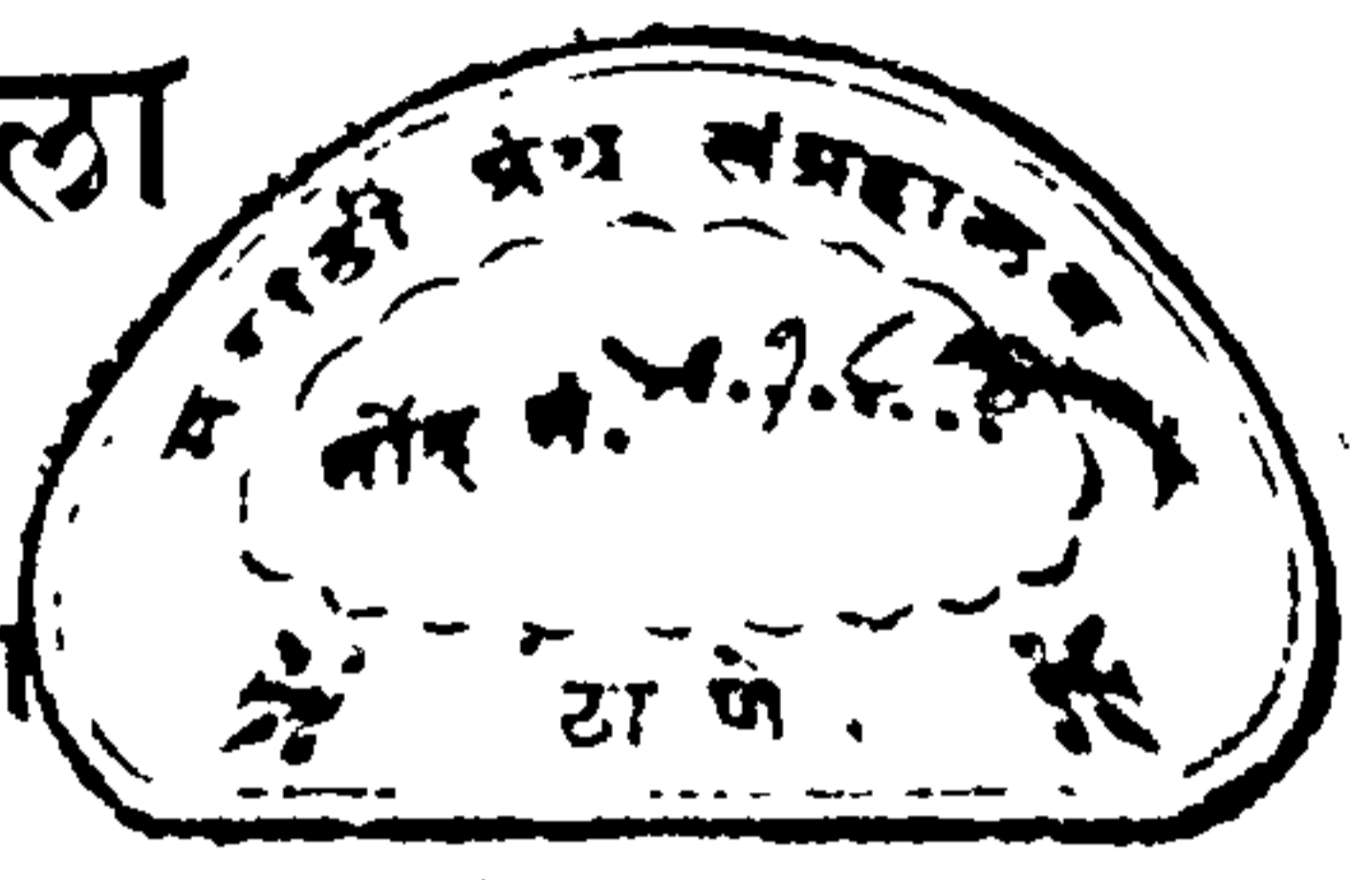

सं. १२३६

कॉलेज-कुमारी

अंक १ ला

प्रवेश १ ला

“ नमन ”

५४५०

प्रभूवर पदि प्रणाम । पुरवित सकल काम ॥
 स्वागत मधुर गान । परिसुनो हरित भान ॥
 विनतीसि कहनी मान । आगमनीं पुनीत धाम ॥
 प्रमुदित मन प्रसन्न । सुफलित चरणीं लीन ॥ १ ॥

(स्थळ—कुसुमची खोली)

इंदू—कुसुम, आज केवढा थाटमाट केला आहेस हा, हें पॅरीस फॅशन पोलकं, हा लांबलचक एकाच खांद्यावर लोळणारा ही वेणीची लेस, हा हिरवा मरवा, (कुसुम तोंड फिरवते) वा: आणि गालाला पाँवडरहि लावली आहेस, या केसाच्या कपाळावर आलेल्या सिप्रगा, ही नाकांतली मोरणी, कानांतल्या कुड्या, ही कुंकवाची टिकली, गळ्यांतली पिकाणी, (हाताकडे पाहून) इश, आणि हातांतल्या वांगड्या वाढवल्यास काय ? आतां तुझ्यापुढं शर्थ झाली वाई !

कुसुम—तरी अजून नीट जमलंच नाही. एक तास झाला. अजून या साहज्या पिना बसवायच्याच आहेत. आज टेनिस-मॅच आहे.

इंदू—मॅचला जायला इतका का जामानिमा करावा लागतो? शरीर शृंगारण्यांत जर इतका वेळ, तर मग मन प्रसन्न ठेवायला नुसतं वेळ ! मांड पाहूं त्रैराशिक. कितो

(२)

कुसुम—अग, मनाचं राहूं दे ग मेलं. आपल्याकडे पाहून सारं जग प्रसन्न झालं, कीं स्वतःचं मन आनंदाच्या सागरांत पोहूं लागलंच म्हणून समज. अग, हा अनुभव घ्यायला पाहिजे. सध्यांचा काळ सुख भोगायचा आहे, आनंद लुटायचा आहे, हास्याचा आहे; प्रेमाचा आहे. नुसतं चुलीपुढं बसून स्वैपाकपाणी करायचा, किंवा भाऊजी, वन्सं, सासू, सासरे यांच्या कामाचे राडे उपसायचा नाहीं. अग, सगळीकडे प्रेम, पसंति, आनंद, उत्साह, यालाच ऊत झाला आहे.

पद १ लें

काल नवा आला, सुखाचा जनाला ॥

हास्य प्रेम लीला, बहर काय आला ॥

अमरधाम, जणुं विराम, भासे सुखाचे मनाला ॥ धृ० ॥

नटुनी थटुनी युवक युवती, गुलगुल गुज गोष्टी करिती ॥

मन प्रसन्न होई पूर्ण वाटे विसावा जिवाला ॥ १ ॥

इंदू—कसली मेली दगडाची पसंति. कुसुम, हा किनई निव्वळ चावटपणा आहे. अग कॉलेजांतल्या प्रोफेसरांनीं, पोरांनीं, आणि शिकलेल्या लोकांनीं, आपल्या डोळ्यांची, मनाची, शरीराची हौस भागविण्यासाठीं हें खोट्या आनंदाचं, प्रेमाचं, उत्साहाचं लटकंच वातावरण निर्माण केलं आहे. मी तर याच्या उलट म्हणते कीं, सगळीकडे नुसता निराशेचा अंधार पसरला आहे. या अंधारांत कोणी चांचपडताहेत, कोणी ठेंचाळताहेत, कोणी धडपडताहेत, कोणी कोलमडून पडताहेत, जिकडे पाहावं तिकडे ही हलाखी दिसून येते.

कुसुम—तूं तर अगदींच पेशवाई विचाराची दिसतेस. सांक्रेदी, प्लेटो, रूसो, शंकराचार्य, कुमारिलभट्ट, यांचा वेदांतच बोलूं लागलीसु कीं! जग मिथ्या आहे, संसार असार आहे, नर्क आहे, यमयातना आहेत, आधिव्याधि आहेत, म्हणजे सुख नाहींच, आनंद नाहींच, हा देह असला तरी नाहींच. सारा भास, मृगजळ. असंच ना ?

इंदू—छे, छे, तसं मुळींच नाहीं. जगांत सुख आहे, भरपूर आनंद आहे; पण दिसतं हें सुख नव्हे; हा कांहीं खरा आनंद नव्हे.

(३)

कुसुम—मग खरा आनंद सकाळीं उठून, केर पोतेरें करण्यांत, भांडीं उपकरणीं घासण्यांत, शेमड्या लेमड्या पोरांचीं ढुंगणं धुवून त्यांना आंघोळी घालण्यांत, हागेरीं, मुतेरीं, धुण्यांत, उष्टींखरकटीं काढून शेण-गोळा करण्यांत, किंवा सासूबाईच्या मागून हातांत तांदुळाची वाटी घेऊन, पेंगत पेंगत पुराण ऐकण्यांत, काडवाती फूलवाती करण्यांत, आणि एखाद्या बाईनं ह्याच कां सूनबाई म्हणतांच चटकन उठून नमस्कार करण्यांत खरं सुख आहे होय?

इन्दू—मग काय कॉलेजांतल्या या मोकळ्या चाकळ्या वागणुकींत सुख आहे वाटतं! टेनिस्, बॅडमिंटन, पिंगपॉंग, सिनेमा, नाटक, टॉकीज, रोमान्स, पोएट्री, नाँव्हेल्टी, हीं कांहीं आनंदाचीं साधनं नाहींत.

कुसुम—उगीच बाई तूं कॉलेज जाईन केलंस, तुझ्या या असल्या पोषाखामुळेच तुझ्या मनांत हे असले कोते विचार खेळताहेत. तूं आधीं हीं लुगडीं नेसणं सोडून दे !

इन्दू—म्हणजे ? हें काय सांगते आहेस ? इश !

कुसुम—अग, हीं नेसणं नेसण्याची जुनी पद्धत सोड. तुला फॅशनेबल व्हायचं आहे ना ! त्या अरविंद देशमुखांची खोड मोडून त्यांना ताळ्यावर आणायचं आहे ना ! तर मग माझ्यासारखी हो ! अग कॉलेजलाईफ एन्जाय करायला असलाच पोषाख पाहिजे. त्यांतली खुमारी कांहीं वेगळीच आहे. मला वाटतं पुत्रप्राप्तीचा आनंदसुद्धां यापुढें फिका पडेल. तूं एखाद्या शिकलेल्या पण पोरं झालेल्या बाईला विचार.

इन्दू—तुलाच विचारीन पुढं मागं. त्यावेळीं मात्र मनापासून उत्तर दे म्हणजे झालं. तूं काय आजन्म अशीच आमेशॉन राहाणार नाहींस.

कुसुम—माझ्या लग्नाची सुद्धां एक मिस्टरीच व्हायची आहे. सगळीकडे चमत्कार पाहिजे. कांहीं तरी वेगळें पाहिजे. लग्नं ठरताहेत, मुलीला पाहाताहेत, मध्यस्थी चालली आहे, हुंड्यासाठीं हट्ट धरले आहेत, विहिणी रुसल्या आहेत, जांवाई फुगले आहेत. छे, हें कांहीं नाहीं. लव्ह अँट फर्स्ट साइट. पाहिलं कीं प्रेम जमलं.

इन्दू—अग वा ! तूं तर माणसाच्या पलीकडली भाषा बोलूं लागलीस

कीं! वासानं, आवाजानं, हुंकारानं, परस्परांच्या मनांतले विचार आणि आवश्यकता जाणण्याची नैसर्गिक वृत्ति देवानं जनावरांना दिलेली असते. त्यातलेंच तुझं हें लव्ह पुराण आहे कीं!

कुसुम—मग काय! वडील ज्या गोठ्यांत नेऊन बांधतील त्या गोठ्यांत मुकाट्यानें राहूं होय? अग मला तरी आज लग्नाची येवढी कुठं वाई घाई सुटली आहे? ज्याला प्रेम कळतं; भानंद लुटतां येतो, आयुष्य एन्जाय करतां येतंय, असाच वाटाड्या म्हण, स्नेही म्हण, त्राता म्हण, सहकारी म्हण, किंवा त्याला तूं पतिदेव म्हण. कांहींही संज्ञा दे. पण असला पति पाहिजे आणि असलेच संसार सुखाचे होतात.

इन्दू—तुझे माझेच नव्हे; इथल्या सर्वांचे आईबाप तूं आतां सांगितलेल्या सान्या कसोट्या एकमेकांना अगोदर लावून पारखून मग विवाहबद्ध झाले होय? लग्नाआधीं प्रेम हें खूळ या नव्या शिकलेल्या लोकांनीं कांहीं तरी दुष्ट स्वार्थानं उत्पन्न केलं आहे. समजलीस?

कुसुम—मग ही भ्रमरी त्या अर्गविदाचा निदिध्यास घेऊन कां बसली आहे? त्याच्या हांवीसाठीं काँलेजांत कां आली? लग्नाआधीं प्रेम जमलं म्हणूनच ना?

५६ २२.

उमगेना, कोणाला ध्यास जिवाला हा असला ॥ १० ॥

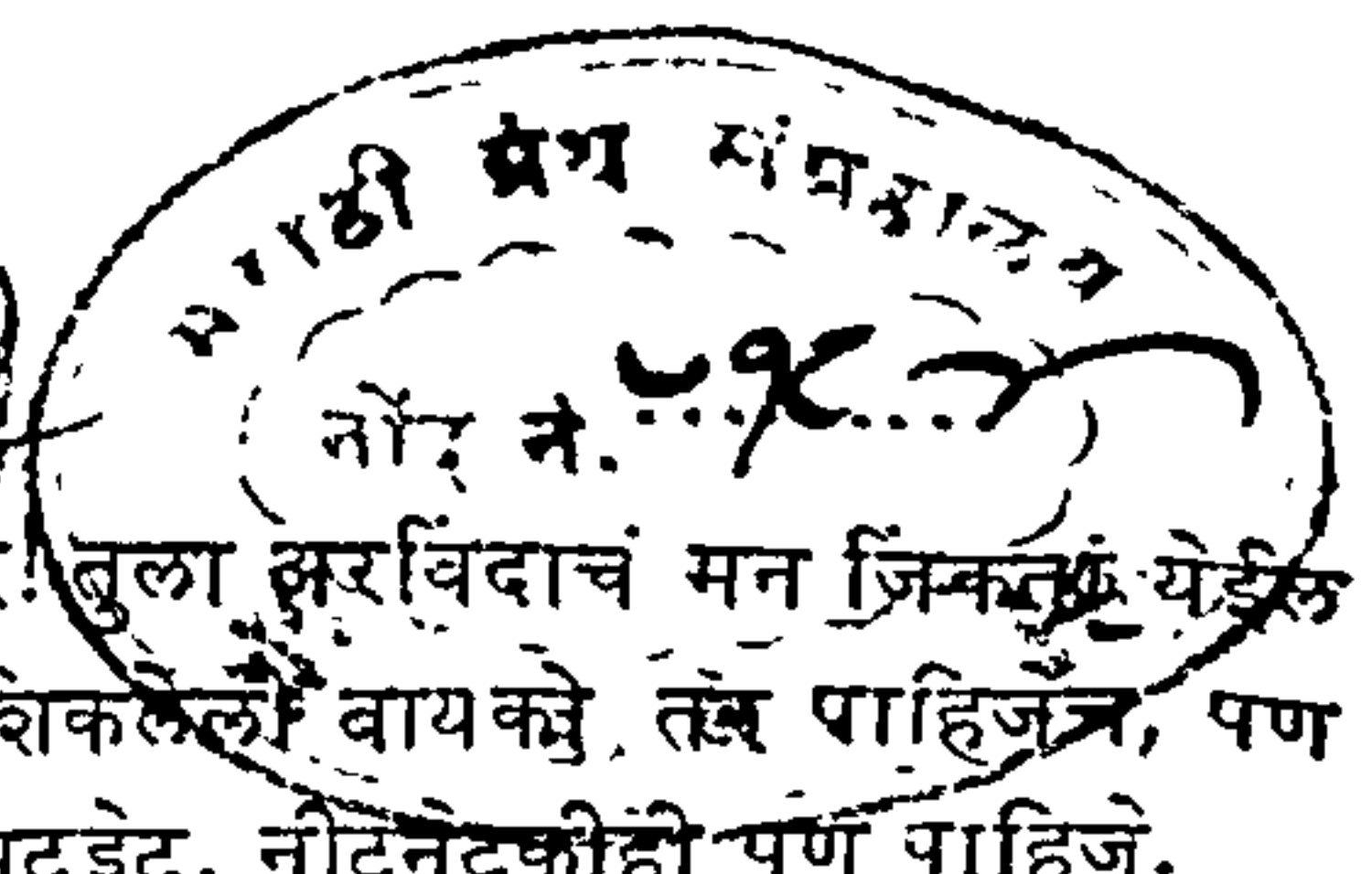
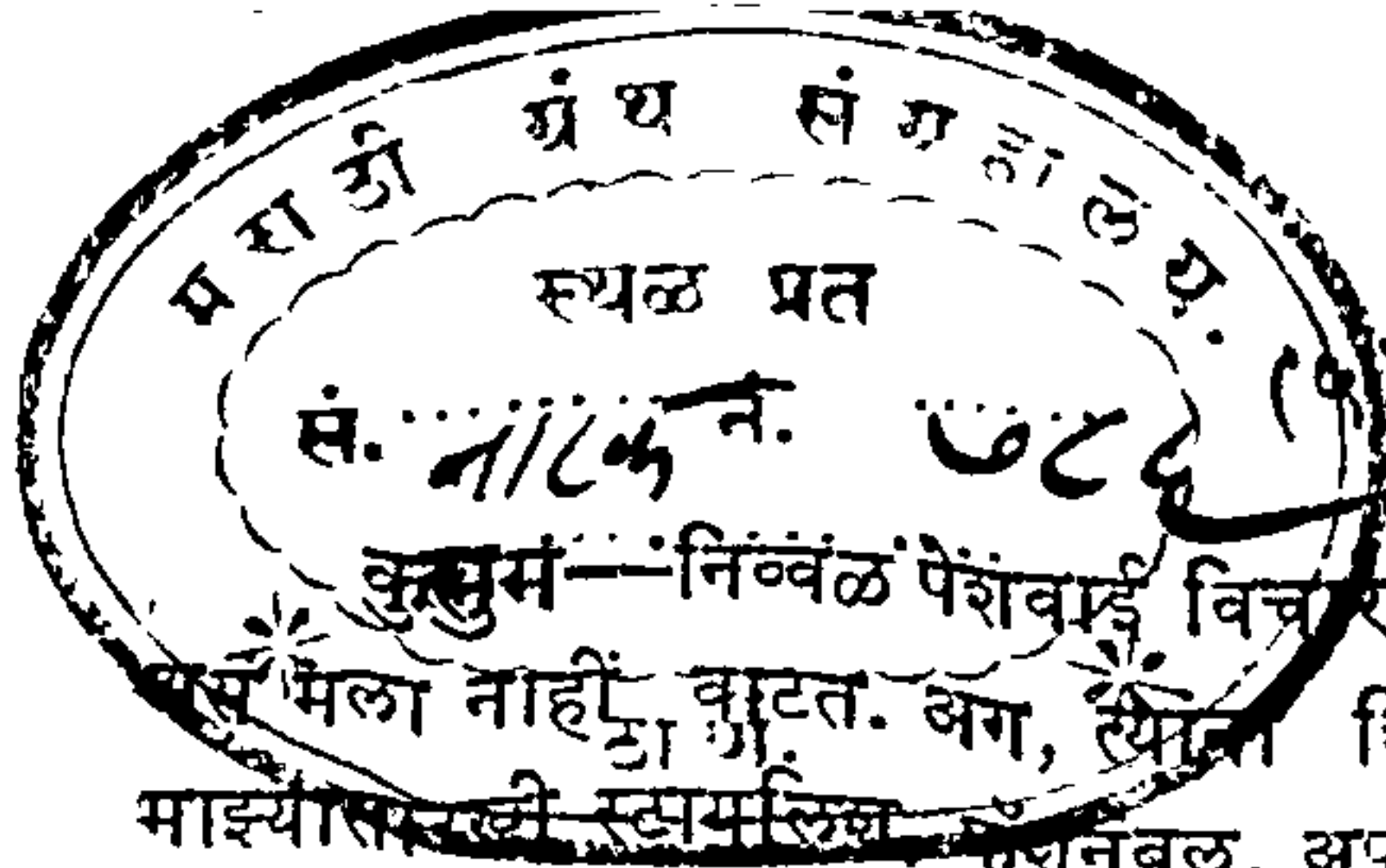
नकळत उठती प्रेमभावना । नाचती हृदयीं सौख्य मनाला ॥ १ ॥

चंद्रकिरणीं मणी तेविं कमलिनी प्रेम दावितो निर्भर सकलां ॥ २ ॥

इन्दू—छे ग, त्यांनीं मला एकदांच पाहिली आणि मीही त्यांना एकदांच पाहिलं.

कुसुम—ह्यालाच इंग्रजींत लव्ह अँड फर्स्ट साइट् म्हणतात बरं इंदूताई! मला हांसतेस पण तूं तेंच करीत आहेस.

इन्दू—नाहीं. तुझ्या माझ्या भावनेंत अंतर आहे. मी त्यांना ज्या भावनेनं पाहिलं, त्याच भावना त्यांच्या मनांत माझ्याविषयीं निर्माण करण्याचा हेतू धरून मी इथं आले आहे. तें जर साध्य न होईल तर मी आजन्म कुंवार राहीन. पण अशी थिल्लर वागणार नाहीं.

कुसुम—निव्वळ पेशवाई विचार! तुला अरविदाचं मन जिंकलं येईल पण मला नाही. कुटत. अग, त्यांना शिकलेली बायकडे, तसे पाहिजेत, पण माझ्यासारखी स्वयमल्लिख फॅशनेबल, अपटूडेड, नीटनेटकीही पण पाहिजे.

इन्दू—स्टायलिश फॅशनेबल राहाण्यासाठी आपली परंपरा सोडायचं कांहींच कारण नाही. कुसुम, असल्या चाळचामुळंच बायकांच्या शिक्षणा-संबंधी पुरुष नाकं मुरडतात. कॉलेजांत शिकून बाहेर पडलेल्या तुझ्या माझ्या पूर्वीच्या बायकांनीं जर आपली मर्यादा सोडली नसती, अभ्यास शिकविणाऱ्या प्रोफेसराशीं लग्नं लावलीं नसतीं किंवा वडिलधाऱ्या माणसांना न विचारतां परस्पर लग्नविधी उरकून एकदम नातवंडं दाखवायला त्या घरीं गेल्या नसत्या, तर शिकलेल्या बायकांना याहीपेक्षां अधिक मान मिळाला असता!

कुसुम—बायकांना मान दिला नाहीं, बायकांना मोकळेपणानं बरोबरीच्या हक्कानं वागवलं नाहीं म्हणून तर देशाच्या कपाळीं वनवास आला. तिकडे विलायतेत बायकांना केवढा मान!

इन्दू—मग आपल्याकडे कुठं नाहीं? अग, ज्या स्वराज्याच्या हक्का-साठीं पुरुष भांडताहेत ते होमरूल आमच्या बायकांना केव्हांच मिळालेलं आहे. आणि त्यांनीं तें आजवर टिकवून ठेवलें आहे. पुरुषांनीं आपली परंपरा सोडली, चालरीत सोडली, आपलेपणा टाकला, परक्यांचं अनुकरण सुरू केलं म्हणून ते स्वतंत्रतेला पारखे झाले. आतां आम्हीं बायका पुरुषांच्या पावलांवर पाऊल टाकून जर गेलों तर आम्हांला आमच्या होमरूला मुकावं लागेल.

कुसुम—बाई, बाई, बाई, बाई! काय वेडगळ विचार हे. किती कोत्या कल्पना या. अगदीं गुलाम वृत्ति! चूल आणि मूल याशिवाय तुला कांहीं दिसतच नाहीं. अग जरा तिकडे बघ. त्यांच्या बायका वकील आहेत, डॉक्टर आहेत, पार्लमेंटच्या मेंबर आहेत, पोलिस आहेत, पुरुष जें जें आहेत तें तें सर्व त्या बायका आहेत.

इन्दू—असतील, कदाचित् त्या सर्वस्वी सर्वांगांनीं पुरुष झाल्या असतील पण युरोपच्या आणि आमच्या चालीरीतींत, भावनेंत, मतांत, हवापाण्यांत, बागण्यांत, खाण्यापिण्यांत, जमीन अस्मानाचा फरक आहे. तेव्हां तिथली

पद्धत इथं कशी मानवेल ? मला सांग, आपल्या हिंदुस्थानांत आलेल्या, पांच पंचवीस वर्षे इथं राहिलेल्या, किंवा पिढ्यांन्पिढ्या इथंच वाढलेल्या एखाद्या इंग्रज बार्डनं, आपला झगा परकर टाकून माझ्यासारखी लुगडं चोळी नेसलेली वापरलेली तुझ्या पाहाण्यांत आहे काय ?

कुसुम—तूं तर पुराणांतली अरुंधतीच आहेस कीं! अग, जग कुठं चाललयं हे तुला माहित तरी आहे काय ?

इन्दू—जग कुठं का जाईना ! पण आपण कुठं जातो आहो हे मला माहित आहे. पूर्वं पद्धति न सुटतां जितकं साजरे, गोजरे, नीटनेटकं दिसेल, तेवढा फरक जरूर करावा. आणि मी तुला, तसं वागून दाखवीन.

पद ३ रे

जगतीं युवती भूषण ठरली ॥

सकल सुखाची जननी गमली ॥धृ०॥

दाउनी गुण वैभवा । वाढवी कुलगौरवा ॥

देवताच जणूं गृहीं अवतरली ।

कुसुम—पण मी बार्ड आतां पुनः पहिले पाढे पंचावन म्हणायला तयार नाहीं. याच पोशाखांत अधिकाधिक सुधारणा करून मी बार्ड नख-शिखांत विलायती बनणार आहे. माझे राजाभाऊ नेहमीं म्हणतात कीं, पोशाखामुळं वेगळ्याच भावना होतात. वेडगळ चाली टाकाऊ वाटतात. वागणुकींत रुबाव येतो, मन धीट होतं.

इन्दू—ज्ञांशीची राणी, देवी अहिल्या, चांदबिबी, ताई तेलीण यांनीं स्त्रीवेष कांहीं टाकला नव्हता कीं चालीरीती सोडल्या नव्हत्या. पण त्यांनीं सुद्धां रणांगणावर भल्या बहादूर पुरुषांना माघार घ्यायला लावली आहे.

कुसुम—मग मी सुद्धां तुझ्यापुढं एकदम माघार घेतें. अग आज हातांत तरवार धरून लढायचा आणि मरायचा कां काळ आहे ? आतां किनई शिकायचं, बोलायचं, खेळायचं, फिरायचं, चहा प्यायचा—

(कोंडिवा येतो)

कोंडिवा—बार्डसाब चा तयार आहे !

कुसुम—अस्सं ! मग तर दोन कप घेऊन ये ! (कोंडू जातो) इंदू

आतां किनई कपाळाला कुंकुं लावायच्या ऐवजीं चहाचीच चाल पाडली पाहिजे. म्हणजे बायकांना, पुरुषांना दोघांनाही वरं. नाहीं तर स्त्री पुरुष मिळून घरीं आले तर जातांना बायकांवरुं पुरुषांनासुद्धां कुंकुं लावावं लागेल. तेव्हां सर्वांना सोडस्कर असा चहाच वरा ! (घोंडभट चहा आणतो) ओ यू डर्टी बाँय, किती घाणेरडा आहेस रे ! कोंड्या, या असल्या घाणेरड्या हाँटेलवाल्याकडला चहा पुन्हां केव्हांहि आणूं नकोस. त्यापेक्षां तो रेस्टॉरंटवाला—

घोंडभट—(स्वगत) ब्राह्मणाच्या हातचा चहा आतां परवडेनासा झाला या गुलाबछडीला. ठीक आहे ! मीहि रेस्टॉरंटवाला होतो.

(कोंड्या, घोंडभट जातात)

इन्दू—किती उद्धटपणानं त्या गरिबाला बोललीस ? अग तो ब्राह्मण-

कुसुम—ब्राह्मण असेल. पण किती अडाणी, रानटी, डर्टी, अग कांहीं मॅनर्स ? असल्या लोकांना वेळचे वेळींच ठेचलं पाहिजे.

इन्दू—येते बाई आतां (कुंकुं लावते)

कुसुम—अग काय हें ? माझं टॉयलेट बिघडलं कीं, केवढं कुंकुं लावलंस हें. नुसता मळवट भरला आहेस ! (इंदू हंसत जाते)

(राजा झुरळे येतो)

राजा—हॅलो, काय चाललं आहे ? येऊं का आंत ?

कुसुम—जुन्या चालीरीतींची घूळ काढून जरा सफाई करते आहे.

राजा—जुनी चाल ? डॅम् द्याट ओल्ड थिंग.

कुसुम—जरा अगोदर आलां असतात तर तुम्हांला मौज दाखविली असती. माझ्या एका मैत्रिणीची आणि तुमची ओळख करून दिली असती.

राजा—कोण मैत्रिण ? आतां व्हरांड्याच्या पायन्यावरून एक कोंकणघाटी कळशी उतरली तीच कीं काय ?

कुसुम—हो, हो, पोर कॉलेजांत आलीय पण जुन्या चालीची, अगदीं स्वदेशी, इंडिजिनस, मेड इन इंडिया, हाते कातेल—हाते बुनेल ?

राजा—जाडा भरडा पासोडी ब्रॅन्ड आहे. पाहून घेऊं, पडेल गांठ, एखादे वेळीं पासोडीचाही उपयोग होत असतो.

(८)

कुसुम—चलायचं ना ? मांझी तयारी आहे. आजची पोशाखाची फॅशन तुम्हांला आवडली का ?

राजा—माय् डिअर् कुसुम! स्त्रियांच्या पेहेरावांत तूं आणि पुरुषांच्या पोशाखांत मी कांति घडवून आणणार. अग, फॅशनच्या नव्या तऱ्हा शोधणाऱ्या पॅरिसमधल्या परेंच बायकांना लाजवलं पाहिजे !

कुसुम—खरंच बाई, माझ्या पोशाखाचे फोटो घेण्यासाठीं काल मुंबईचे दोन फोटो आर्टिस्ट मुद्दाम माझ्याकडे आले होते. मी त्यांना दोन दोन पोझिशन्स दिल्या.

राजा—वा ! तावडतोव होकार देऊन अशा द्यायच्या कां असतात ? कोणतीही गोष्ट करायची मनांत असलं तरी त्याला जरा आढेवढे घेतलेच पाहिजेत.

कुसुम—असं कां ! बरं, तर मी आज टेनिस् मॅचला येतच नाहीं गडे. मला कससंच होतंय. (ओव्हर कोट काढते)

राजा—आहेस, ग्रेटा गावोची उणीव भासूं देणार नाहींस. पण अजाणत्या फुलपांखरा, येत नाहीं असं तोंडानं म्हणत असतांना पावलं मात्र घराबाहेर पडायला पाहिजेत. ही विलायती बायकांची एटिकेट आहे. जिभेनं नाहीं म्हणायचं आणि डोळ्यांनं होकार द्यायचा, रागाचा आविर्भाव करायचा पण मध्येच हांसऱ्या नजरेनं पाहायचं, एका हातानं ओव्हरकोट आदळायचा आणि दुसऱ्या हातानं टेनिस् बॅट उचलायची. (बॅट हातांत देतो.)

कुसुम—पण मी खरंच रागावलें आहे हो.

राजा—शावास! हुशार आहेस. जन्मजात विलायती आहेस. चुकून या जंगली लोकांत पडलीस. चल आज लव्ह गेम् मांझी.

कुसुम—पण हो, दोनच सेटस् खेळायचे वरं कां ! नाहीं तर तुम्हीं आहांत पुरुष—

राजा—छे, छे, तुझ्या इच्छेप्रमाणें होऊं दे—चला—

पद ४ थें

कुसुम—डीअर

राजा—डार्लिंग प्रेटी थिंग हौ चार्लिंग यू आर ॥ घृ० ॥

कुसुम—हास्याची हीं फुलें उमललीं ॥

(९)

राजा—वदन कपोलों चढली लाली ॥

कुसुम—प्रेमपिपासा मला लागली ॥

राजा—चंद्र चांदणी समरस झाली ॥

कुसुम—नाहीं सौख्यास आनंदास आतां पारावार ॥ १ ॥

(प्रवेश १ ला समाप्त)

प्रवेश २ रा

(स्थळ—कॉलेजनजिकचें एक हॉटेल)

धोंडभट—हॉटेलवाला, हॉटेलवाला म्हणून या कॉलेजांतल्या पोरी-सुद्धां मला हिणवूं लागल्या. हा धंदा हलका असला म्हणून माझा जन्मजात मोठेपणा कांहीं संपला नाही. आम्हीं ब्राह्मण वाटेल तो धंदा करूं. पण दर्जा आणि मोठेपणा कायम राखूं. वडिलांच्या पळीपंचपात्रीचं मी कढई पळ्यांत मोठं रूपांतर केलं. आल्या गेल्या पांथस्थांना मनमुराद फराळाचं देऊन तृप्त केलं. मग मीच हॉटेलवाला कसा ?

कोंडिबा—(प्रवेश करून) धोंडभट हॉटेलवाले आहेत का !

धोंड—पुन्हां हॉटेलवाला म्हणतोय—

कोंडू—धोंडभट हॉटेलवाले, तुम्हांला आडर आहे कॉलेजांतली!

धोंडभट—कोंड्या, तुला बजावून ठेवतो; मला हॉटेलवाला म्हणून नकोस. अपमान होतो आहे !

कोंडिबा—(हांसून) मग काय चिभन कढईवाला म्हणूं, सुईदोरे-वाला म्हणूं, वार्शिंग कंपनीवाला म्हणूं, कीं हेअरकटिंग सलूनवाला म्हणूं ?

धोंडभट—कोंड्या घसरत चाललास. आमचा दर्जा विसरलास. अरे आम्हीं कर्तुंमकर्तुं आहोंत.

कोंडिबा—तुम्हीं बामणं काय कराल आन् काय न कराल याचा उमग पडना म्हणून तर मी तुम्हांला विचारतुया कीं तुम्हीं कोन ?

धोंडभट—आम्हीं वाटेल ते आहोंत. पण लक्षांत ठेव; आजपासून मी हॉटेलवाला नाहीं.

कोंडिबा—त्या सातरंगीं साळुंकीनं मघां झिडकारलं म्हणून व्हय ?
अवो धंदा उघडल्यावर कोणी निंदायचं कोणी वंदायचं, चालायचंच.

धोंडभट—पण तिनं माझ्या घंदावरच घाव घातलान्. म्हणून मी
आतांपासून हॉटेलवाला नाहीं.

कोंडिबा—मग काय पुन्हां पळीपंचपात्री दरभसमिधा घेऊनश्यान्
उपादेबुवा होनार व्हय?

धोंडभट—छट्. हॉटेलवाल्यापेक्षां भटजीचा धंद कमी प्रतीचा ठरलाय.
भटकी चालेना म्हणून तर लेका हॉटेल काढलं. पण आतां मी याही पुढें जाणार.

कोंडिबा—वामणानीं आतां काय धंद करायच शिल्लक ठेवल्याती
म्हणून तुम्हीं याच्याही म्होरं जानार. आणि जानार जानार तरी कुठं ? या
जिमनीवर कांहीं पुढं जाया तुम्हांस्नी जागा नाहीं.

पद ५ वें

दौत लेखणी सोडुनी वामण घसरल्यात खाल ।

झाली भरती माइंदाळ ॥१०॥

तेली वाणी परीट शिपी छापखानेवाल ।

फिरविती शाईचा रूळ ॥१॥

चांभार म्हणजे शूमेकरचा धंदा करत्याल ।

पेठेंत दुकान मांडत्याल ॥

सुतार फर्निचरवाला म्हणूनी मिरवत्याल डौल ।

कसला उरला ना ताळ ॥२॥

धुणं घुण्याला लाँड्री म्हणती घेती दिढी मोल ।

पावती जर झाली गहाळ ॥

कपडा गेला फुकाट असला साहेबांचा रूल ।

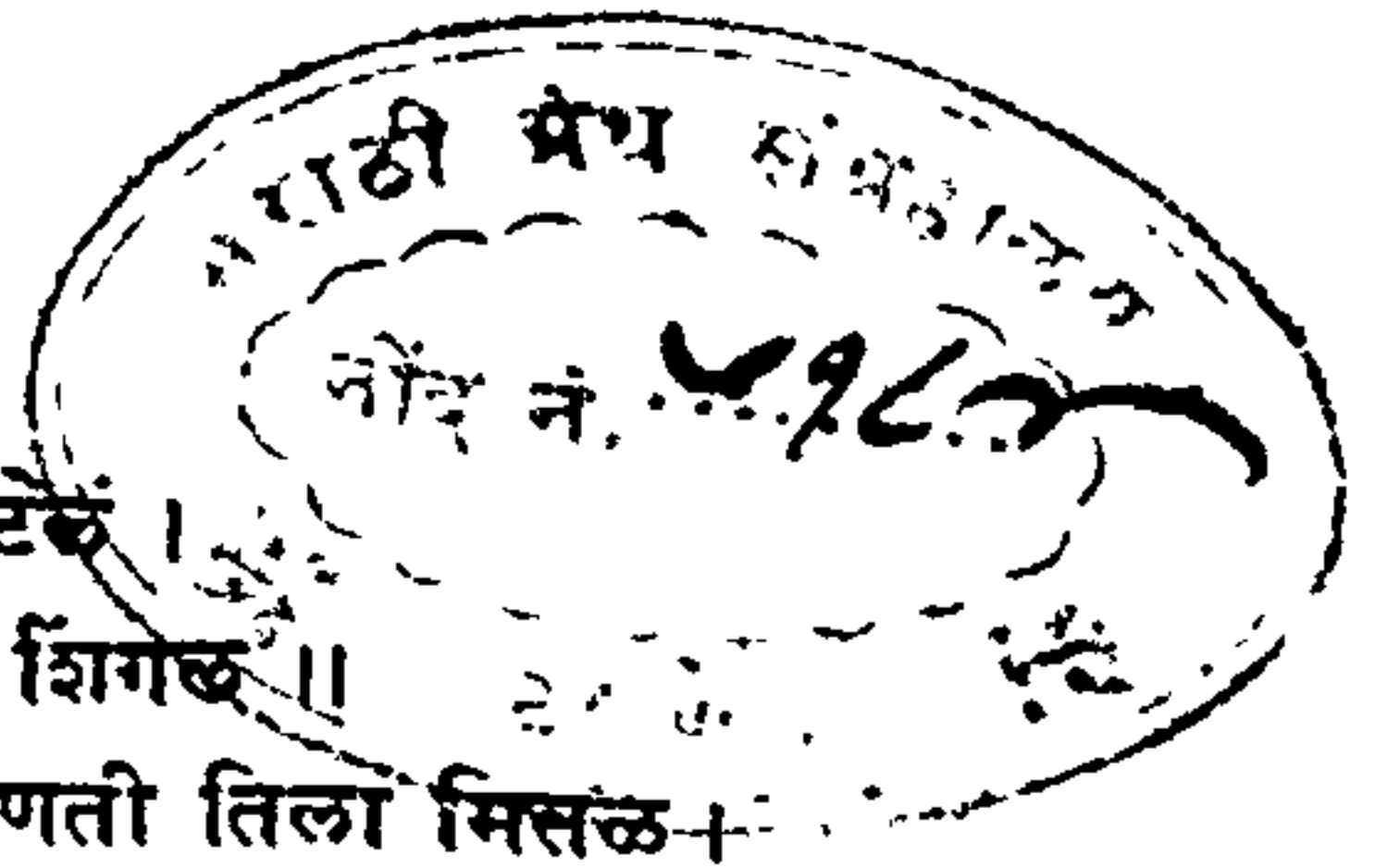
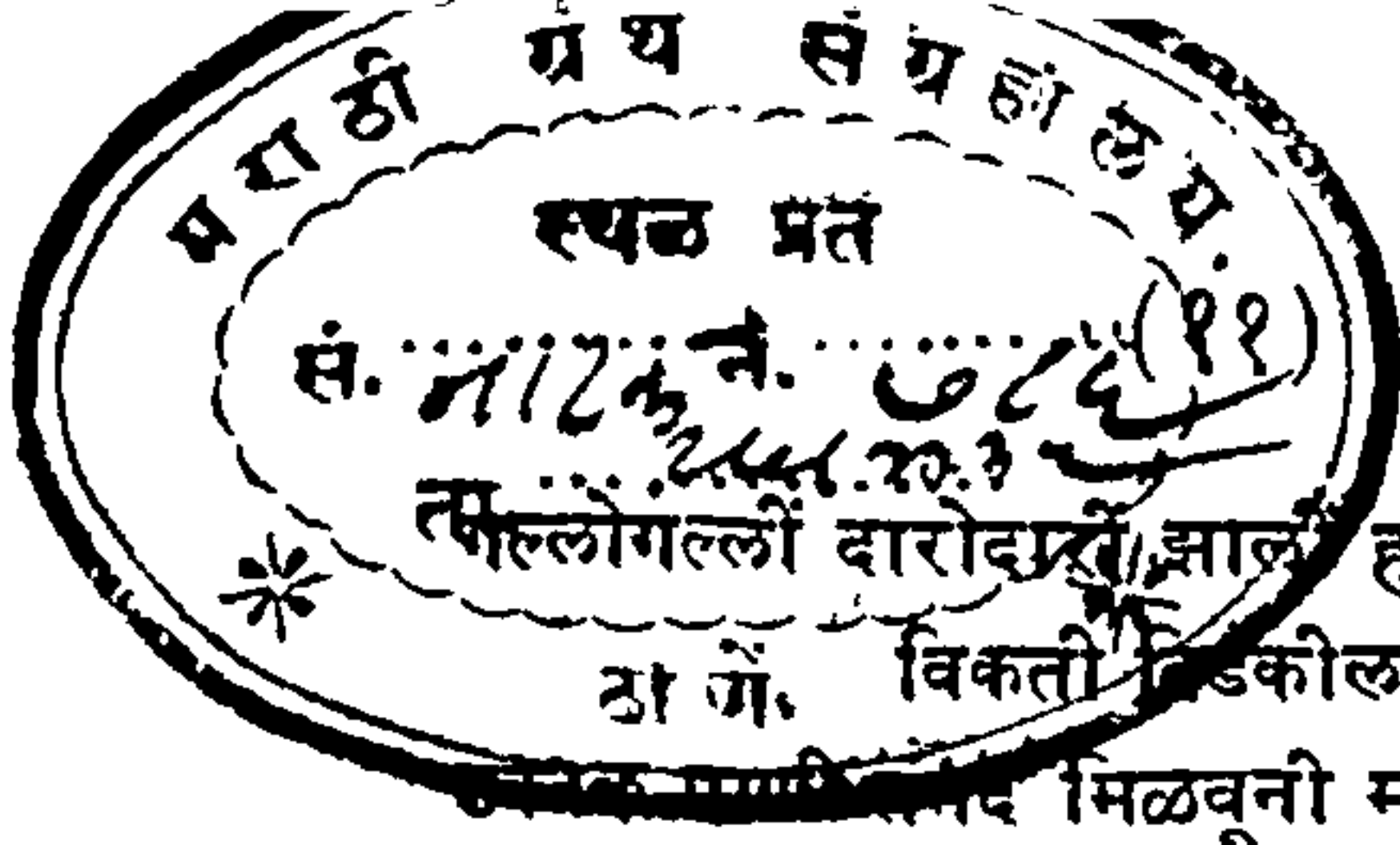
कायदा लगेच दावत्याल ॥३॥

हजामतीला कटिंग शेव्हींग ब्रशिंग म्हणत्याल ।

लावूनी केसाला त्याल ॥

खुर्चीवरती बसवुनी पुढती आरसा धरत्याल ।

दादाच्या आरसा धरत्याल ॥ ४ ॥

अजब करामत ह्य् डोक्याची काय त्यांची अक्कल ।

काय ते देवाला दक्कल ॥ ५ ॥

नौकर ठेवुनी करवुन घेती संमद देऊन मोल ।

नाहीं पगारांत घोळ ॥

अजब करामत ह्य् डोक्याची काय त्यांची अक्कल ।

कुणाला नाहीं यायची नक्कल ॥ ६ ॥

धोंडभट—अरे, नाहीं कशी? माझ्या हॉटेलाचं रूपांतर मी रेस्टारंट-मध्ये करणार. टेबल, खुर्च्या, टीपाँय, ट्रेज, बेल्स, बाँइज, विल्स, कांटे, चमचे सारा थाटमाट अगदीं अप टू डेट्. हें बघ माझ्या रेस्टारंटमध्ये नुसत्या, छबकड्या, पानड्या, लालड्या, सोन तुकड्याच आल्या पाहिजेत. टिपटाप पोशाख केलेले डिट्टो साहेबच शिरले पाहिजेत. इतरांना मज्जाव. नो अँडमिशन.

कोंडिबा—अहो धोंडभट, या देशी मडमांना आन् गावठी साहेबांना तुम्हीं काय भाजी, भजीं, मिसळ, उसळ देनार व्हय?

धोंडभट—नो, नो, रेस्टारंटमध्ये असले हिंदु पदार्थ मिळत नसतात. आणि कॉलेजांतलीं पोरें पोरि या जुन्या खाण्याकडे हुंकून सुद्धां पाहात नसतात. त्यांना साहेबी खाणं पाहिजे. अंडीं, कोंवडी, खीमा, मटन्, चिलीफ्राय, ब्रेड, बटर, वीरयाणी आणि ब्रॅन्डी— (धोंडभटाची बायको ठकू मावशी येते)

ठकू—बाई, बाई, बाई! काय भ्रष्टाकार मांडलाय घरांत! मी इथं आल्यापासून पाहाते आहे. सगळीकडे अनाचार! देव नाहीं, धर्म नाहीं, कर्म नाहीं, सारा गोलंकार माजलाय. अशानं लक्ष्मीचं पाऊल घरांत पडेल कसं?

धोंडभट—ही घरची लक्ष्मी सदान् कदा कडक लक्ष्मीचा अवतार घेऊन चोवीस तास असे शब्दांचे फटकारे मारुं लागल्यावर ती बिचारी लक्ष्मी घरांत येईल म्हणतेस, विशाद काय तिची?

ठकू—मग नको कां बोलूं! चांगली नोकरी सोडून हॉटेल काढलंत.

पण तिथं तरी जरा चालरीत ठेवायची. लाडू, चिवडा, शिरा, पुरी, भाजी, मजीं, हें सारे खरकटे पदार्थ घायला कुणव्या माळ्याचीं मुलं, आणि चमत्कार काय सांगायचा कीं लोक सुद्धां त्यांच्या हातचं खुशाल खातात. आणि ते सुद्धां एका टेबलावर बसून, पायांत जोडे घालून खातात.

कोंडिवा--मावशी, धोंडभटजीनं प्रथम जोडे भाईर काढून ठेवायला लावलं पण गिन्हाइकाचे जोडेच चोरीला जाऊं लागले.

ठकू--हां मेल्यांनो, तरी म्हटलं घरांतल्या माळ्यावर पोतंभर जोडे कुठले आले? अगदीं भ्रष्टाकार, ताळतंत्र कांहींच उरला नाहीं. ब्राह्मण, कुणवी, शेणवी, परीट, न्हावी, अठरा पगड जातींचं जणूं काय सहभोजनच चाललं आहे यांच्या हाँटेलांत.

कोंडीवा--मावशी, धोंडुपंतांनीं पंढरपुरांतला दहीकालाच कालवलाय बगा. त्यांचं हाँटेल म्हणजे--

धोंडभट--कोंड्या तुला पुन्हां सांगतो माझं आतां हाँटेल नाहीं रेस्टोरा आहे.

ठकू--काय वस्तोरा आहे, इश्रा आतां तुम्हीं हजामतीचं कां दुकान घालणार ? वाई, वाई, शर्थ झाली वाई तुम्हां पुरुषांपुढं.

धोंडभट--वेळ वकत आलाच तर तेंही करूं. अग, आजकाल पुण्या-मुंबईत ब्राह्मणांनींच नव्हे तर बायकांनीं सुद्धां असलीं दुकानं काढलीं आहेत म्हणे.

ठकू--काढतील वाई! या शिकलेल्या मुली आणि हीं बहकलेलीं मुलं वाटेल तें करतील. पण मी नाहीं हो तुम्हांला असले थेर करूं घायची. पितळेचीं आणि तांब्यांचीं भांडीं मोडून घरांत काचा आणि चिनीमातीचे पेले भरून ठेवलेत. आतां खुंटी खुंटीवर न्हाव्याच्या घोपट्या कां ठेवणार ! कोंडिवा, परवां कुणा पाहुण्याचं सामान घरांत आणून ठेवलं यांनीं कोनाड्यांत आणि मी घाईघाईन तेंच घेऊन नदीवर आंग धुवायला गेलें. आंग धुवून तिथं उघडून पाहाते तर आपलं हजामतीचं सामाच.

धोंडभट--तुझ्याच धांदरटपणामुळं ही फजीति झाली.

ठकू--घाटावरच्या बायकांनीं मला नाहीं नाहीं तें खोंचून विचारलं.

धोंडभट—मग सांगावंस कीं नाहीं आमच्या घरीं आलेल्या एका पाहुण्याचं सामान आहे म्हणत.

कोंडिबा—मावशी, कॉलेजांतल्या पोरीबी हें असलं सामान बाळगायला लागल्यात बरं कां ! धोंडभटानं रेस्टॉरंट काढलं कीं मीबी एक कटिंग सलून काढूनश्यान माझ्या चिमीला तथं ठेवतो तेल पाणी चोळायला.

धोंडभट—आणि माझ्या रेस्टॉरंटमध्ये या हिला अप टू डेट नटवून ब्रेड भाजून बटर लावायला ठेवतो. आणि मी बनतो बॉस. अग, घंदा हलका असला तरी किफायतशीर आहे. उगीच नाहीं रोज नवीं नवीं हॉटेलं निघत. (चिमी येते.)

चिमी—धोंडोपंत एक सिंगल चा आणि एक बटर द्या!

कोंडिबा—चिमे, बटर आणि सिंगल व्होवा लागला तुला व्हय!

चिमी (स्वगत)—अग बया ! हे कसं हतं या येळेला?

धोंड०—चिमे, आजपासून इथं सिंगल चहा मिळणार नाहीं. हें माझं हॉटेल नसून रेस्टोरा आहे.

चिमी—ये बया, बाया मानसं ठेवल्याती जणू चा द्याया.

कोंडिबा—अग गप, अग गप, असलं भलतं बोलशील तर चा राहील बाजूला आणि तुला मला हतनं पळ काढावा लागल.

चिमी—कां बरं? मी मागते कीं. ये बाई २ सिंगल, २ मिसळ आणि २ बटर तथं टेवलावर नेऊन ठेव. धोंडोपंत तुम्हीं हें लई बेस केलं बगा. बाया माणसासनीं हत याया लई संकोच वाटत व्हता. आतां किनई कॉलेजांतल्या संमद्या पोरी हतच येत्याल.

धोंडभट—तूं आणि हा कोंड्या माझ्या रेस्टोराची जिवंत जाहिरात व्हा. तुम्हाला रोज सकाळ सायंकाळ चहा फुकट.

कोंडिबा—माझ्या हेअर कटिंगचं जमलं तर धोंडुपंत तुमची हजामत फुकट.

चिमी—कोंडिबा, धोंडुपंत चहा देणार आणि तुम्हीं काय देणार मला?

कोंडिबा—अग तुझीबी देईन घोटून वेळ वक्ती. उगीच नग टारटूर करूं. व्हयं, व्हयं, बघतीयास काय अशी मारक्या म्हशीवानी. काल मी १०-

५ पोरींचे क्येस कातरून साहेबाच्या मडविनीवाणी रुवाव करूनश्यान दिला. आतां फकस्त त्या झगा नेसल्या कीं, सई सई मडविणी झाल्याच कीं.

चिमी—पण त्यांच्या संगं लगीन लावाया साहेब कुठल आणायच.

कोंडिबा—अग काँलेजांत शिकून वाहेर पडलेले संमदे लोक कोण हायती? संमदे साहेब. बूट, इस्टाकीन, पांट, कोटाचं खोगीर चढवून तोंडाला अन् केसाला त्याल-वंगाण चोपडून तुझ्या सारख्या लुगडं नेसणाऱ्या गावरान मडमच्या हातांत हात घालून सांच्यापारी भाईर फिराया निघणारीं गंगा-जमनीं जोडपीं तूं पगितलीं नाहीस? अग, कुठंवी नजर टाक शंभरांत पांच पन्नास तरी असल्या जोड्या दिसायच्याच.

धोंडभट—निदान माझ्या रेस्टोरांत सगळे लोक अशाच पोशाखांत आले पाहिजेत. त्याशिवाय टेबलांवर डिश ठेवायची नाही माझी ही.

ठंकू—माझं अडलय खेटर टेबलावर ठेवायला. तुम्हीं पुरुषांनीं वाटेल ते ढंगरंग करावेत आणि आम्हीं त्याला हूं म्हणावं म्हणतां होय? तें कांहीं नाही. मला तुमच्या या फंदांत पडायचं नाहीं.

पद ६ वें

भिड मुरवत वाई कसली नुरली । विचार आचार नसे जरा ।

फिदी फिदी हांसुनी निंदिती सगळीं ।

टवाळ कुटाळ पहा जरा ॥ धृ० ॥

छंदी फंदी सगळ्यांना । हाकुनी द्या याच क्षणा ।

मिळवा हो धन माना ॥

नवीं नवीं काढूनी सोंगे असलीं ।

घरांत मनांत शिरे कली ॥ १ ॥

धोंडभट—धंद्यांत अडथळा आणूं नकोस. असा मोडा घालूं नकोस. तुला बजावून ठेवतो.

ठंकू—बजावा, बजावा. एकदां नाहीं शंभर वेळां बजावा. मी साफ सांगते—

धोंडभट—मग मीही साफच सांगतो. अग तूं नाहीस तर मी या चिमीलाच तयार करीन, चल चिमे (चिमीला धोंडभट ओढीत नेतो.)

(१५)

कोंडिबा—मावशी तुम्हीं चला माझ्यासंगं तुम्हाला घरापावत सोवत करतो.

(प्रवेश २ रा समाप्त)

प्रवेश ३ रा.

(स्थळः—विश्रामवाग)

गोविंद—राजा, साऱ्या कॉलेजांत लाइफ एन्जॉय करणारा तूच एकटा मला दिसतो आहेस. दिवसांतून ५६ वेळां कपड्यांचे रंग बदलायला तुला वेळ तरी केव्हां मिळतो? अरे, येवढा चैनी म्हणून नांवाजलेला मोंगल बादशहा जहांगीर आणि कपड्यालत्याच्या बाबतींत उधळ्या म्हणून नांव मिळवलेला दुसरा बाजीराव पेशवा. हे जर आज ह्यात असते तर त्यांनीं तुला असे साष्टांग घातले असते बोवा.

राजा—गोंद्या, कॉलेजलाइफमधील सारा रोमान्स तर या कपड्यांत आहे. हा पोशाख मी शोधून काढला आहे. अमेरिका शोधणारा कोलंबस, ग्रॅव्हिटीचा शोध लावणारा न्यूटन, मोटारी काढणारा फोर्ड, विमाने बांधणारा झेपलीन साहेब, झाडांना जीव आहे म्हणून सांगणारा जगदीशचंद्र बोस, मृतात्म्यांशीं संभाषण करण्याची युक्ति काढणारा आपल्याकडला वि. दा. ऋषि या सर्वांच्यापेक्षां फॅशनच्या बाबतींत माझी योग्यता अधिक आहे. या पोशाखानं शरीराला काय रुबाव आला आहे म्हणून सांगू—

पद ७ वें

गड्या रे माझी हौस पहा निरखून ॥

पहारे माझी इन्व्हेंटरी निरखून ॥ घृ० ॥

सैल तुमानी ट्राँवझर असला ॥

स्कार्फ लोकरी स्कंधीं बसला ॥

शतगुण शोभा दे शरिराला ॥

असली फॅशन घे पाहून ॥ १ ॥

कोणि कसाही कुरूप काळा ॥

बनविन त्याला सुंदर पुतळा ॥

कसली करामत सांगुं मी तुजला ॥

म्हणती मदन आला उतरून ॥

गोविंदा—म्हणूनच लेका लेडी स्टूडंटस् तुझ्यावर बेफाट खुष असतात. पण लेका सांभाळ वरं, या गिरेबाज कबुतरांच्या मार्गे तूं आ-आ करून लागलायस खरा. पण हीं नुसतीं खेळवायपुरतींच वाळग वरं कां-जर कां तूं त्यांच्या फंदांत पडशील तर फॅशन रोमान्सचीं पंखं फडफडत्रणारीं हीं कबुतरे या घरावरून त्या घरावर उडत उडत तुला नुसत्या उड्याच मारायला लावतील.

राजा—गोंद्या, लेका अजून तूं इतका कसा रे अडाणी? अरे भोळ्या जीवा, कबुतरं हातांत घेऊन आंजारण्यागोंजारण्यापेक्षां हवेंत उंच भरान्या मारणाऱ्या कबुतरांमार्गे नुसतं दौडत राहण्यांतच खरा आनंद आहे. आपल्या कबुतरापेक्षां परक्यांच्या कबुतरांवरच हे डोळे जास्त खिळायचे. हें बघ, आपल्या क्लासमधल्या मुलींकडं तासन् तास डुकूनसुद्धां न पाहातां दुसऱ्या वर्गांतल्या मुलींचं ओझरतं दर्शन घेणं किती सुखकारक असतं वरं! आं-आं कां पटली कीं नाहीं खूण!

गोविंद—प्रेमशास्त्रांतले हे धडे मला तितकेसे पाठ नाहीत बुवा, शिवाय असल्या दुरून दर्शनांत काय सुख आहे हेंही मला माहित नाहीं!

राजा—तुला माहित नसेल, पण सारं जग याच सुखासाठीं धडपडत आहे. कॉलेज सुटल्यावर मुली केव्हां बाहेर पडतात याकडे डोळे लावून विद्यार्थी बाहेरच कां रेंगाळतात, थिएटरच्या दरवाज्यासमोर फुकटे लोक कां उभे असतात, चॅंपियन ठरलेले टेनिसपटु बायकांशीं खेळतांना बाजू अंगावर कां घेतात, प्रोफेसर, मास्तर मुलांवर रागावून मुलींच्याकडे हांसऱ्या नजरेनें कां पाहातात, सभापरिपदांमधून बायकांना वेगळ्या नजिकच्या जागा कां राखून ठेवतात, स्त्री नटीच्या नाटकाला अधिक गर्दी कां होते, पुरुषापेक्षां बायकांचेच फोटो अधिक कां खपतात, चंडोल गडी रात्रीचे माड्या टेहळीत कां हिंडतात? या सर्वांचं उत्तर एकच आणि तें म्हणजे दृष्टिसुख.

पुस्तक संघ संग्रहालय
 सं. ...
 ता. ...
 आ. सं.

उम्मी-थांब हं, मीच तुल्या रीतमात शिकवणे.

गोविंद—वाहवारे बहादुर, कॉलेजांतला अभ्यास जरी नसला तरी या विषयाचा अभ्यास तूं खुप केलेला आहेस. लेका कुठं वाचलंस येवढं लिटरेचर ?

राजा—गेलीं तीन वर्षं मी काय इथं हजामती करीत वसलों आहे वाटतं ? नुसत्या रोमान्सांत पोहतो आहे. आणि पोएट्री वाचतो आहे. लेका, या वयांत हें ज्ञान पैदा करायचं नाहीं तर काय म्हातारपणीं होय ?

गोविंद—अरे असा दरवर्षीं नापास होऊन मागं राहूं लागलास तर घरची मंडळी काय म्हणतील ?

राजा—मागं राहिलों ? कोण म्हणतो मागं राहिलों ? माझं नांव माहित नाहीं असा याच नव्हे तर कोणत्याही कॉलेजांत एकहि मुलगा सांपडणार नाहीं. मुलींच्या बाबत तर तूं वोलूंच नकोस. त्यांचीं नांवां मला अगदीं संध्येसारखीं पाठ आहेत. शिवाय शाळेंतून यंदा मॅट्रिकला किती मुली वसणार, पास झाल्यावर किती मुली कॉलेज जाईन करणार, कुठं राहणार, कोणाला कंपॅनियन घेणार याचीसुद्धां खडान्खडा बातमी मला आहे.

गोविंद—अरे वा, तूं तर सरकारी सी. आय. डी. ऑफिसर व्हायची लायकी मिळवलेला दिसतो आहेस.

राजा—अजून राहिलंच. त्या मुलींपैकीं कोणाला फॅशन आवडते, कुणाला रोमान्स पाहिजे, कुणाला सायकलीवर बसायला येतं, कोण कुणाचा लव्हर आहे, कोण टेनिस खेळणार, कोण अभ्यासी, कोण उदासी, कोण प्रोफेसरला विचारणारी, कोण मुलांत मिसळणारी, गॅदरिंग, लेक्चरिंग, डिबेटिंग, कुणाला मानवतंय. सिटिंग, कोर्टिंग फ्लॉटिंग कुणाला लागतंय यांचासुद्धां छडा मी लावला आहे. आणि हीं सगळीं घोरणं संभाळून मी वागतों आहे वरं ! एक वेळ खाष्ट सासूच्या हाताखालीं काम करणारी सून चुकेल. एकादा शतावधानी आपलं अवधान विसरेल, पंचवीस साचे चालवणाऱ्या एखाद्या हुषार गिरणी कामगाराचें चुकून दुर्लक्ष होईल. पण मी मुलींच्या बाबतींत कदापि चुकायचा नाहीं. (अरविंद येतो)

२ का. कु.

अरविंद—हॅलो गुड मॉर्निंग ! काय चाललं आहे राजाभाऊ झुरळे ! आज कुठली शिकार योजली आहे ? आतां वर्षभर पुन्हां हंटिंग गेम खेळायला तुम्ही मोकळेच आहांत.

राजा—अरविंदा, प्रोफेसरांनीं तुझ्यावर खैर केली म्हणून किंवा एखादी जादूची कांडी फिरली म्हणून तूं आणि हा गोंद्या पास झालांत. नाही तर यंदा तुम्हीं तगी अभ्यासाचे काय उजेड पाडले होते म्हणा. लेको, यंदा तुम्हीं साऱ्या टर्मभर नुसता जलसा केलात. क्रिकेट मॅचेस, टेनिस मॅचेस्, टूर्नामेंटस, गॅदरिंगज, पुण्यतिथ्या, जन्मतिथ्या, गणेश उत्सव, अमक्याला आण, तमक्याला आण यांत बापाचे हरामचे पैसे नुसते उडवलेत आणि मलाच नांव ठेवतां काय ?

अरविंद—अरे, तुझ्या सारख्या चंडोल गड्यांना सावजांची अधिक माहिती असणार. मिश्रविवाह करायचा, फॅशनेबल मुलींशीं लग्न करायचं म्हणून बावांनीं आणलेली सावीभोळी पण शिकलेली नाकारली आणि कॉलेज जाँइन केलं पण उभ्या वर्षांत एका तरी मुलीनं माझ्याकडे डोळे वर करून पाहिलं असेल तर शपथ !

राजा—कशाला पाहील ? पाहण्याजोगं तुझ्यांत काय आहे ? आणि हा ठणठणीत देह त्यांच्या नाजूक डोळ्यांना खुपायचा नाही वाटतं ? हें पहा, नखरेल मुलींना नखरा आवडतो.

अरविंद—पण लेका मला हें असं जिनगरी वाहुल्यासारखं नटतां येईना की लचकून, मुरकून, मुरडून चालतां येईना. मी एटिकेट संभाळतो; शिब्लरी दाखवितो पण अखेर निराशा अरे कांहीं मुली तर माझ्या एटिकेटला आणि शिब्लरीला न जुमानतां एखाद्या पठःणासारख्या दाण दाण करीत माझ्या छातीवरून जातात.

पद ८ वें

नुमजे मला ही कॉलेजरीती ।

मन बावरे हें पडलीच भ्रांती ॥४०॥

शांता आनंदि लीला । चंद्रा सुशील बाला ।

राणी जटार कमला । टोंचूनि बोलताती ॥

कोणी वघोनी रागें । जाती निघोनि वेगें ॥
 कोणी वळोनी मार्गें । पाहून हांसताती ॥
 सौंदर्य गर्व ताठा । मारी कुणी झपाटा ॥
 संगें वळेंची जातां । जिव्हास्त्र सोडिताती ॥
 ऐसा खरा अबोला । झाला असह्य मजला ॥
 आहे अनन्य तुजला । तृण हें धरोनी दांतीं ॥ १ ॥

राजा—म्हणूनच आपले महासाधु तुकाराम काय म्हणतात? तुका म्हणे तेथे पाहिजे जातीचे। येरा गवाळाचे काम नाही ॥ हीं कामं तुमचीं नव्हत. तुम्हीं लेको जोड जोडी नमस्कार घालावेत; चहाएवचीं दुधं प्यावीत, आणि स्वदेशी बहिष्कारचा बंध वाजवीत साऱ्या गांवभर फिरावं. अरे फॅशनच्या ५६ पाकळ्यांत राहणाऱ्या या फुलराण्या, विलायती शिक्षणाचं वारं प्यालेल्या ह्या पऱ्या, अदृश्य अंतराळांतल्या काव्यकल्पनांनीं भाळून गेलेल्या या शृंगारलालड्या, रोमॅन्टिक पानड्या, गुलाबछड्या, माझ्या-सारख्या गुलछबूलाच प्रसन्न व्हायच्या. तुमच्यासारख्या गुलाल गोट्याकडे कोण पाहणार! केव्हां बावगोळ्याप्रमाणं एकदम उडाल याचा नियम का आहे ?

गोविंद—मग लेका तुझ्यासारखं मेणचटपणानं वागून मुलींच्याकडून मॅग्या भागूबाई म्हणून घ्यायचं होय ? इंग्रजी ज्ञानामुळं माणसांत तरतरी यावी, उत्साह वाढावा, हुरूप वाटावा, रसिकता यावी, स्पोर्टस्मन स्परिट अंगीं यावं, दुःख, निराशा, संकटं यांना न जुमानतां धीरोदात्त व्हावं; रोमरोमांत चैतन्य खेळावं हें सारं वाजूला राहून हल्लींच्या या बेगडी, टाकाऊ शिक्षणामुळं, या कॉलेजकोर्सच्या अभ्यासपद्धतीमुळं हिंदुस्थानांतलीं हजारों तरुण मुलं पोक्त दिसूं लागलीं; नटूनथटून माना वेळूं लागलीं; लाजून बोलूं लागलीं; आणि जरा कोणी मोठ्यानं ओरडतांच टचकन् डोळ्याला पाणी आणून रुमालानं टिपूं लागलीं.

राजा—बावारे, ही सारी शिव्हलरी वरं ! आमच्या लेडी स्टुडंटस्ना वरं वाटावं, आपण त्यांच्याशीं तद्रूपतेनें वागतों आहोंत असं दिसावं, अप टू डेट इंग्लीश स्टॉइल्स ठेवतों आहोंत असं भासावं, सारांश, आम्हीं इंग्रजांचं

डिट्टो अनुकरण करतों आहोत असं त्यांच्या मनावर विवावं म्हणून वरं हा सारा खटाटोप. नाहीं तर देवाविरुद्ध बंड करून मिशा काढण्याची, आणि वायकी पद्धतीनं राहण्याची आम्हांला काय जरूरी होती ?

अरविंद—वायकांना हें असलंच वागणं पटतं, रुचतं, आवडतं हें तरी कशावरून ? स्त्रीस्वभाव म्हटला कीं तो सर्व प्राणिमात्रांत एकच असला पाहिजे. सिंहाला आयाळ, मोराला पिसारा, बैलाला वशिंड तशाच पुरुषांना मिशा देवानं दिलेल्या असतात.

राजा—मग आपण दाढी वाढवून व्यास-विश्वामित्र व्हा. आणि अरण्यांत एकांतांत तपश्चर्या करीत बसा. कॉलेजच्या कव्यमय सृष्टींत, प्रेमसाम्राज्यांत तुम्हांला मज्जाव आहे. परिमला राणीनं जसें सारे पुरुष-वाचक पदार्थ आपल्या राज्यांत बंद केले होते, तद्वत पुढच्या वर्षापासून तुमच्या सारख्यांना या नंदनवनांतून-या अप्सरांच्या, नागकन्यांच्या, विद्युल्लतांच्या रमणीय निवासस्थानांतून हाकून दिलं पाहिजे. बाबारे, वायकांना भिऊन, लाजून, नमून वागण्याचे दिवस आतां गेले. आतां वायका एकरूप होऊन हातांत हात घालून, प्रेम, पोएट्री नाँव्हेल्टी म्हणत सदैव नांदलं पाहिजे.

पद ९ वें

मॅन् अन्ड वूमन आर वन ।

फॉर देम देअर इज् नो कॅंपॅरिझन ।

स्वीट, हॅपिनेस अँड लव्ह रोमान्स ।

इन मॅन्स् लाइफ देअर इज ए चान्स् ॥ १ ॥

अरविंद—ब्रेव्हो ! ब्रेव्हो कॉॅंग्रॅच्युलेशन्स् ! राजा, तूं तर अगदीं रोमान्सची बाऊंडरी मारलीस. वा रोमॅन्टीक कॉलेज कुमारा, स्त्री-स्वभाव-शास्त्रप्रवीणा, आम्ही पामर तुझ्यापुढें शरण आहोंत. जातो वुवा, तुझ्या म्हणण्याप्रमाणं वागून पाहातो जमतंय कां कुठं ! नाहीं तर आहेच. रामदास स्वामी म्हणतातच कीं, सुखालागीं आरण्य सेवीत जावें.

गोविंद—अरे, राजा, ते बघ फुलपांखरूं सायकलच्या दोन्ही चाकाचे पंख भरारून कसं भुर्रं चाललय. येस् गोआँन; बॅक् अप्. नुसती लवंगी मिरची आहे. गुलबकावली आहे. अरे बदामी बुलबुल आहे. बकप-बकप.

राजा—सुरेंद्र चापा, तुझ्यावरुनी मी येऊं काय चढून, कीं तुजसंगे
 अवातचक्रा येऊं जवे उडून? आतां ठावठिकाणा काढून आणतो. तुम्हीं माझ्या
 खोलींत वसा. जा नाही तर तुम्हांला भिऊन विचकून सावज्ज हातचं
 सुटून जायचं. हं चलो, हकालो छकडा. हा टारपेडो चालला सबमरीन फोड-
 प्याला. (सायकल घेऊन जातो).

इंदू—(हातांत सायकल घेऊन येते व बरोबर राजा येतो) अहो असे
 दुरून दुरून कां जातां. थांबां इथंच. गो ऑन बकप करीत तुम्हीं माझाच
 पाठलाग करायला आलां होतां ना ! मग आतां मागं कां घेतां ? नुसत्याच
 कपड्यांनीं लपेटून शृंगारलेल्या तुमच्या या अस्थिपंजर देहाला अधिक कष्ट
 पडूं नयेत, अतिश्रमानं तुमचं हार्ट फुटून हें यंत्र इथंच बंद पडूं नये म्हणून
 मीच तुमच्याकडे आले आहे.

(सायकल झाडाला टेकून ठेवते)

राजा—अरे बापरे ! काय हा झपाटा. ही तर अठरा इंची विजापुरी
 तोफ आहे. जर्मन हविल्झर आहे. आतां ही मला पालथा उलथा केल्याशिवाय
 कुठली सोडणार !

इंदू—अहो ! बोला, तुम्हीं कॉलेज स्टूडंटस्. तुमच्या अंगीं घीटपणा
 पाहिजे. नुसती फॅशन करून कसं चालेल?

राजा—हो, हो, शिन्हलरी, एटिकेट, फॅशन वगैरे बाबतींत माझा
 अगदीं पहिला नंबर आहे. कॉलेजांत आलेल्या लेडी स्टूडंटस् इंग्लिश
 एटिकेटचे धडे माझ्यापासूनच घेतात.

इंदू—मग कोणीही एखादी अनोळखी सभ्य कुलीन मुलगी सायकल-
 वरून चालली असतांना तिची कुटाळकी करण्यासाठीं तिच्या मागून मागून
 येणं हीही तुमची एटिकेटच आहे वाटतं ?

राजा—छे, छे, अगदी सिली थॉटस्. अगदीं नॉनसेन्स्. अहो सुशिक्षित
 स्त्रीपुरुषांनीं आतां इतका सोवळेपणा ठेवतांच उपयोगी नाही. देवानं दिलेल्या
 सहज सौंदर्याचं अप्रीसिएशन, सहेतुक कौतुक करणं म्हणजे लाईफ एन्जाय
 करणं आहे. साहेबांना वगीच्यांतील कृत्रिम फुलापेक्षां निसर्गसंदर रानफुलांच
 आवडतात. तुमचा साधेपणा तुमच्या रूपाला या फॅशनेबल मुलीपेक्षां
 अधिक खुलून दिसतो.

इन्दू—अस्सं, मग माझं साधंसुधं सहजसौंदर्यं तुम्ही नीट डोळेभर पाहून घ्या. हे केस, ही वेणी, हे नाक, डोळे, सहज शोभेसाठीं म्हणून गळ्यांत घातलेली ही एकदाणी, ही चमकी, या कुड्या, या वांगड्या, हे हात, हे पाय आणि वेळ प्रसंगीं उपयोगी पडाव्यात म्हणून पायांत घातलेल्या या कृमलेदरच्या चपला या नीट पाहून ठेवा. रागावूं नका. त्यांचा उपयोग तुमच्यावर व्हायचा नाही. आणि तेवढ्यानेंहि जर तृप्ति होत नसेल तर या माझ्या हाताला स्पर्श करून तुमच्या आयाबहिणीच्या हातात आणि माझ्या हातांत काय फरक आहे हे नीट न्याहाळून पहा !

राजा—माझा उद्देश कांहीं तसा नव्हता. मी सहजपणे नेहमीप्रमाणं चाललों होतो. माझ्या मनांत—

इंदू—तुमच्या मनांत काय होतं हे मी जाणलं आहे. कॉलेजांत आलेल्या सर्वच मुली अशा तशा हपापलेल्या असतात, ही कल्पना सोडून घ्या. तशांतूनहि तुम्हांला लग्नच करायचं असेल तर तसं सांगा !

राजा—मला लग्नच करायचं नाही. मी आजन्म ब्रह्मचारी राहणार, लग्नाची घोड जन्मभर गळ्यांत अडकवून घेऊन देशसेवा कशी होणार?

इंदू—अहारे ब्रह्मचारी ! ब्रह्मचाऱ्याचं तेज चेहन्यावरून ओसंडून चाललं आहे तें दिसतंय कीं बगळ्यासारख्या उंच मानेचे, त्रिकोनी तोंडाचे, चहाच्या पाण्यावर देहाची धुगधुगी ठेवणारे, तुरकाटीच्या हातापायाचे, सिगारेटस् ओढून छातीचं खोकं झालेले, आणि तोंडाचा नुसता वकवक करणारे तुम्हीं कॉलेजिअन्स कसली डोंबलाची देशसेवा करणार.

पद १० वे

उरला त्राण न बोलाया । मिरविती ऐट वृथा वाया ॥ धृ० ॥

कधीं नच लाभत सोंगा या । देशसेवा पुण्य ठेवा ॥

शरम न वाटत कशी सांगाया ॥ १ ॥

राजा—देशसेवा करायला आणि ब्रह्मचारी राहायला ह्या गोष्टीमुळं कुठंच बाध येत नाही. खावं, प्यावं, ल्यावं, नेसावं, पिकनिक, बोटिंग, शूटिंग, कोर्टिंग, फ्लॉटिंग, हाच कॉलेजिअन्सचा माँटो. तुम्हीं आतां कॉलेजि-यन्स झालां आहांत तेव्हा तुम्हीं सुद्धां माझ्याबरोबरदेशसेवा—

इन्दू—काय मीसुद्धां तुमच्याबरोबर देशसेवा करूं ? नुसता हाहाः-कार उडलाय या देहाचा. असल्या मर्तुकड्याचं शूटींगच केलं पाहिजे. तुमच्या सारख्या मान टाकलेल्या उंटाच्या पाठीवर बसून हेंदाळत हेंदाळत जन्म काढायला तयार होणाऱ्या मूलीचं दुर्दैव; दुसरं काय?

राजा—आय से. शटप यू सिली गर्ल.

इन्दू—कुणाला रे सिली म्हणतोस ? (सायकलनें राजाला मारते. राजा पडतो) (अरविंद आणि गोविंद येतात)

गोविंद—इंदू, हें काय सायकलची साठमारी केलीस वाटतं ! रस्त्यांत कुणाशीं मारलीस कुस्ती !

इन्दू—नाही रे दादा, या सिली अँसला सूर्याचीं चिलींपिलीं दाखवलीं. चल याला घाल सायकलवर. एखाद्या डॉक्टरकडे नेऊं या. तिथं जाईपर्यंत हा तगला तर ठीक. नाहीं तर आहेच ॐकारेश्वर.

(प्रवेश ३ रा समाप्त)

प्रवेश ४ था

(स्थळः—घोंडभटाचें रेस्टारंट)

ठकू—चिमे, चिमे, अग चिमे हें काय घेऊन चालली आहेस इतक्या घाईनं.

चिमी—हें खाण्यापिण्याचं सामान नव्ह का गिन्हाइकांचं. सांच्य पारची तयारी हाय ही बाई. घोंडूपंतांनीं हें असलं हॉटेल काढल्यापासून सांच्या पारीच दुकानांत लई गर्दी होतीया. कॉलेजांतलीं पोरंच नव्हत तर गावांतलीं मोठमोठीं माणसंबीं येत्याती. रात्रीं १० वाजंपर्यंत वर्दळ चालतीया.

ठकू—मेल्यांना घरदार, बायकापोरं आहेत कीं नाहींत ? चालीरीती बदलल्या ग बाई बदलल्या. आमच्या कोंकणांत आणि खेडेगांवांत सात वाजले कीं जेवणखाण करून आम्हीं गुडुप होत होतो.

चिमी—शहरगांवांत तसं नाहीं बरं का! कैक माणसांना रात झाली म्हणजे उजाडल्यावानी वाटतंया. कालचीच गोष्ट घ्या. छानछुक केलेलीं दहा पांच गिन्हाईकं हॉटेलांत आलीं आणि त्यांनीं रातभर लै धिगाणा घातला.

ठकू - आणि हे कुठं गेले होते मसणांत? घरांत पोरावाळांचा दंगा सहन होत नाही, बांगड्या वाजलेल्या खपत नाहीत, कीं पाळणा हाललेला चालत नाही. आणि या असल्या टोळभैरवांचं वाटेल तें खपतंय.

चिमी—बाई ती कुणी डांबीस गांवगुंडं नव्हतीं, तर गांवांतली शाणी सुतीं माणसं होतीं. त्यांत ते पगडीवाल वकील होते. त्यो मोटारींतून जातुया तो डॉक्टर व्हता. तो एजंट व्हता. शाळेचा पुरफीशर व्हता.

ठकू—अग वा ग! तुझीसुद्धां त्या लोकांशीं ओळख झाली वाटतं? तूं बाई माणूस त्याच्या इथं गेलीस कशाला ?

चिमी—दहा वाजल्यावर सारे नोकर चालते झाले. तवां धोंडुपंतांनीं मला सांगितलं कीं त्येना लागेल तें आणि मागतील तितके वेळां दे म्हणून. मग नाहीं म्हनायला येतंय थोडंच ?

ठकू—इश्श. अशानं दिवाळं वाजेल कीं, हे असले टोळभैरव वेळवक्ती काय मागतील आणि काय नाहीं याचा नेम का आहे ? त्यांनीं पैसे तरी दिले का ?

चिमी—विदागी म्हणून त्यांनीं मला पांच रुपये दिले. मग धोंडुपंतांनीं तिथं दरवाजावर काय किती घेतलें कोण जाणं?

ठकू—होय कां? आतां जाऊन विचारते. भ्रष्टाकार करायचा, नाहीं नाहीं ते घंदे उकरायचे आणि घरच्या पोरावाळांना उपाशी ठेवून हे असे पैसे उवळायचे. (धोंडोपंत येतो)

धोंडभट—काय गडबड आहे—काय गडबड आहे ? या रेस्टोरांत येवढा आवाज उपयोगी नाहीं. इथं हळू बोललं पाहिजे, कुजबुजलं पाहिजे घंटी वाजवून काय हवं नको तें बाँयजवळ सांगितलं पाहिजे. आं—तूं कशाला आलीस इथं ? आणि या असल्या हिंदु पोशाखांत आणि अनवाणी? चल चालती हो—चालती हो. दुकानांत येणार नाहीं गिन्हाईक; तुला बघून निघून जाईल.

ठकू—आज मी मुद्दामच आले आहे मागील दारानं.

धोंडभट—संध्याकाळच्या वेळीं आम्हीं आमचीं मागलीं पुढलीं दोन्हीं दारं मोकळीं ठेवीत असतो. गिन्हाइकांची वर्दळ फार. कुणी मागील दारानं येतात. तर कुणी राजरोस पुढील दरवाजा पसंत करतात.

ठकू—मग मी माजघरांत जाऊन बसते.

धोंडभट—छे, छे, आज मधलं दालन सुद्धां रात्रभरच्या भाड्यान दिलं आहे. कॉलेजांतिल सिस्टरहूड, ब्रदरहुडचे मॅबर्स येणार आहेत डिनरला. त्यांचं डिबेटिंग आहे. तुला बसायचं असेल तर इंग्लीश स्टाइलमध्ये ये. पायांत बूट घालून ये. आणि अशी जमिनीवर फतकल मारून न बसतां खुर्ची टेबलावर बस. अग ऊठ. चिखलांत रुतलेल्या म्हशीसारखी बसलीस काय ? आतां गिन्हाइक येतील. (बेल वाजते) हें बघ कुणी तरी आलंच. येस सर कमिन्. ऊठ म्हणतोंय ना? घंघांत अडथळा? चिमॉय, ओ चिमॉय.

ठकू—चिमॉय ? कुणी चिनी जपानी माणसं नोकरीवर ठेवलीं आहांत कीं काय तुम्हीं ? अगदींच विघडलं वाई ! अहो आपल्या कोंकणांत बालू कमी का आहेत ?

धोंडभट—तूं सत्तेची बायको असून माझं ऐकत नाहीस. मग तीं कोंकणीं पार्सलं ऐकतील होय ! विलायती पद्धत त्यांना यायची नाही !

ठकू—पण मी म्हणतें हे नसते विलायती थेर करायचेच कशाला ? दुसरे घंदे नाहीत कीं काय ? भटकी चालेना, नोकरी मिळेना म्हणून साऱ्या ब्राह्मणांनीं साहेबी पद्धत घरली नाही; कीं साहेबी थाट केला नाही.

पद ११ वें

कसली ही लहर वाई येई हो दुर्गती ॥ १ ॥

अनुकरण वृत्ती परक्यांची । हितकर न तुम्हां व्हायाची ।

परिणाम शेवटीं येई उलटी । अंबारी हातीं ॥ १ ॥

जो आचार पहिला ठरला । पाहिजेच तो आचरला ।

जरि कृतांत निकटीं आला । झोला द्यावा निश्चितीं ॥ २ ॥

धोंडभट—म्हणूनच ते अजून ब्राह्मणच राहिले आहेत. पण ज्यांनीं साहेबी पद्धत स्वीकारली अशा एखाद्या बॅरिस्टर, वकीलाला विचार, कॉलेजांतल्या प्रोफेसरांना विचार, त्यांच्या मालाचा व्यापार करणाऱ्या एखाद्या व्यापाऱ्याला विचार, सारे सांगतील की विलायती पद्धत, रीतभात फार उत्तम. येवढंच नव्हे तर नुसतं बूट, प्यान्ट् चढवून तोंडांत चिरुटाचं थोटुक धरून संध्याकाळीं रस्त्यानं फिरणाऱ्या कमेटींतल्या यःकश्चित् झाडू-

वाल्याला विचार. तो सुद्धां ओरडून सांगेल कीं इंग्रजी पोषाखामुळं काय मान आला आहे.

ठकू—दिसतोच आहे काय मान आला आहे तो. पण हा मान तुम्हांला नाही, त्या पोषाखाला आहे. माकडाच्या अंगावर माणसांचा पोषाख चढवून डोंवारी लोक जसे माकडाला नाचवतात, तसे साहेब लोक तुम्हांला नाचवतात तरी तुम्हांला अक्कल येत नाही ? आपणही साहेब आहोंत असंच तुम्हांला वाटतंय. तुमच्या या रंगड्या किती दिवस चालणार आहेत हे मी पाहीन कीं !

धोंडभट—तूं साहेबाचा अपमान करते आहेस. इंग्रजी शिकलेल्या सगळ्या शहाण्यांचा अपमान करते आहेस. साहेबांनीं आपलं बुद्धिवैभव खर्चून हा सुटसुटीत पोषाख निर्माण केला. (कुसुम येते)

कुसुम—वेल, बाँस आज आम्हीं इथं जमणार आहोंत. खाणं, पिणं, खेळणं, नाचणं सारं इथंच. अं ? आणि या कोण ! भांडी घासणारीण दिसते आहे.

ठकू—अं. काय म्हणतीय ही फटाकडी ?

धोंडभट—अग गप. आंत जा. आंत जा. गिन्हार्क तुटेल. परत जाईल. परत जाईल.

ठकू—मग जाईना ! बरं होईल. न जाईल तर मीच तिला हांकलून देईन. मला भांडीवाली म्हणते काय ? अग सटवे.

कुसुम—मॅनेजर, आमच्यांत एक दोन सोवळ्या मुली आहेत.

धोंडभट—मग त्यांच्यासाठीं मेतकुट, पापड, भाजणीं, थालिपीठ, रताळ्याचा कीस आणि दाण्याचा कुट्टा तयार करूं !

ठकू—सोवळ्या बायकासुद्धां येऊं लागल्या कीं काय इथं ?

कुसुम—त्या हंटली पामर्सचीं बिस्किटं खातील. पण निर्लेप आहेत ना असं विचारतील. तुमच्या बबरजीच्या हातचा चहा पितील पण ब्राह्मणाच्या हातचा ना, असा प्रश्न चहा पिऊन झाल्यावर टाकतील. त्यांच्यासाठीं एक वेगळं टेबल मांडून या बार्कडनं त्यांना सर्वं करायला लावाल कां ?

धोंडभट—माझ्या जवळ दुसऱ्या नोकर बाया आहेत.

कुसुम—नको ! या बाई ब्राह्मणाच्या दिसताहेत !

ठकू—काय दिसताहेत ! काय हो, मी ब्राह्मण सवाष्ण आहे हें तुम्हांला माझ्या या साऱ्या सौभाग्यचिन्हांवरून समजून आलं नाही वाटतं ? अहो बाई, मी ब्राह्मणाची आहे. ब्राह्मण आईबापाची आहे, ब्राह्मण नवऱ्याची स्त्री आहे. तुमच्या सारखी कुणी अशी तशी नाही.

चिमी—आणि आमच्या कुसुम ताईची बामणाच्याच हायती. त्यांनी आपल्या वडीलांचं जुनं लेणं-नेसणं सोडलं म्हणून त्या काय युरोपियन थोड्याच व्हनार !

धोंडभट—चलो. गेट अवे. गिन्हाईकांशीं हुज्जत घालतां ?

ठकू—कां म्हणून जाईन ? आपला, आपल्या जातीचा उघड उघड अपमान आपल्यांतलींच माणसं जर करूं लागलीं तर तो मी सोशीन होय ! बाई तूं शिकलेली, शहाणी, साहेबी थाटामाटाची असलीस तर, मी अगदीं कोंकणांतली कज्जेकफावती करणारी आहे समजलीस. पुन्हां बोल तर खरी !

धोंडभट—अग ए, आपल्या पायरीनं वाग. कांहीं मर्यादा ठेव. कोळणी माळणीसारखी अशी भांडतेस काय ?

कुसुम—ओ मेजर डोमो, अजून शिस्त नाही वाटतं लावली तुम्हीं तुमच्या नोकरांना ? मालकादेखत येवढा बकवा ! ही बाई बोशेस्त असली तरी सफरेजिट आहे. जरा शिकवली, पढवली, नटवली तर सुंदर व्याख्यान देईल. अगदीं सरोजनी नायडू होईल. पण वागण्याची रीतभात शिकवली पाहिजे.

ठकू—तूं कां मला रीतभात शिकविणार ? तुझ्यायेवढ्या सुना यायचं माझं वय झालंय. मीच तुला रीत शिकवते. तुझे हे कान धरून तुला अशी चराचर वाकायला (तिला धरते)

धोंडभट—अरे, या-या-धांवा-धांवा कोंडिबा अरे कोंडिबा ये-ये-

कोंडिबा—(प्रवेश करून) धोंडोपंत काय झालं ? काय झालं ? बोला विगी विगी. कुणाची हतच बसल्याबसल्या घोटायची आहे, कां क्यास

कातरायचे आहेत. संमद सामान घेऊन आल्या. एकाची हजामत तशीच अर्धी टाकूनशान धांवत आलो. आं - हत तर कोण बी न्हाई. मग काय राव तुमचीच दाढी करूं म्हणताय व्हय. पंत, तुम्हीं आतां लागला वर का कॉलेजांतल्या पोरावानीं दिसांतून चार वेळां हजामत करायला. पण मी म्हणतो अेकांदा क्यास जर उगवलाच तर त्यो वोचणार आहे दुसऱ्याला—

धोंडभट—कोंड्या, लेका थट्टा करूं नकोस. अरे गिऱ्हाईक जातंय रे. आमच्या महामायेनं, ह्या वाघिणीनं त्या हरणीला कशी पंजांत घरली आहे बघ ?

कोंडिवा—कोण मावशी आल्याती व्हय ? मी घालतुया त्येंची समजूत. धोंडोपंत तुम्हांला तुमचं खटलं बी आवरतां येईना व्हय ? चला.

(प्रवेश ४ था समाप्त)

प्रवेश ५ वा.

(स्थळ—रेस्टोरा—आंतील भाग)

गोविंद—लेका अरविंद, आज कांहीं तरी स्पेशल प्रोग्राम दितोस आहे. वडिलांच्या कडनं आलेल्या पंशांपैकीं निम्मे पैसे तरी या दोन तासांत खलास होणार.

अरविंद—हा रेस्टोरा म्हणजे प्रेमळ स्नेह्यांचं मधुर मीलन होण्याचं स्थान. लेका कॉलेजांतलीं पोरंच नव्हेत. गांवांतले लोक सुद्धां येतात इथं रोमान्स करायला. पोयेट्री वाचायला, आणि नाँव्हेल्टी पाहयला. काल सहज मी इथं टी टेस्ट घ्यायला आलों तर त्या पलिकडच्या रूममधून आमचे ते प्रोफेसर बाहेर पडले आणि बरोबर कोण होतं तर ती ग्रेटा गार्बो कुसुम !

गाविंद—तिची आणि राजा झुरळ्याची संगत जमली आहे.

अरविंद—हं ! भाग्यवान आहे विचारा ! देव सगळ्यांनाच असे सुखाचे दिवस दाखवतो असें थोडंच आहे.

गोविंद—अरे वा, येवढं वैराग्य कां आलंय. तुझ्या मिश्रविवाहाच्या मताप्रमाणं एखादी पारशीण, भाटीण, परभीण, गुजराथीण तुला अजून भेटली नाही म्हणून होय ?

अरविंद—अरे, असं हिणवूं नकोस. मी कांहीं बोलका सुधारक नाहीं; भिन्ना देशभक्त नाहीं; कीं फटिंग विद्यार्थी नाहीं. जसं बोलायचं तसं वागायचं !

गोविंद—बोले तैसा चाले । त्याचीं वंदावीं पाऊलें । अरविंद, विधवा विवाह करणारे, पोटजातींत लग्न लावणारे, तसेंच मिश्रविवाह करूं इच्छिणारे या सर्वांच्या कृतीकडे पाहिलें तर काय दिसतंय. काळ्या कुरूप विधवेला कोणी पत्करली आहे? चार पोरवाळांचें लटांबर असलेल्या एखाद्या अनाथ स्त्रीला सनाथ करायला कोण तयार झाला आहे ? केवळ ध्येयासाठी स्वतःचें सुख वाजूला सारून लोकनिंदेची पर्वा न करतां कोणी मिश्रविवाह-वाल्यानं एखादी, कोळीण, माळीण, तेलीण, भिल्लीण किंवा वडारीण पत्करली आहे? बाबारे हीं तत्त्वं दिसायला सोपीं पण आचरायला फार अवघड असतात बरं !

अरविंद—कां बरं ! तूं मला त्या इंदूसाठीं येवढी गळ घातलीस पण मी होकार दिला कां ? ती सुलक्षणी आहे सुस्वरूप आहे; कुलीन, सभ्य, सदाचरणी तशीच मर्यादशील आहे. येवढंच नव्हे तर ती सुशिक्षित असूनही परंपरा चालरीत पाळून वागणारी आहे. म्हणजे, एखाद्या खेडवळाप्रमाणं लाजाळू नाहीं कीं त्या कुसुमसारखी अधिक उतावळी नाहीं.

गोविंद—वा: मुलीला मागणी घालायला आलेल्या माणसापुढं तिचं येवढं वर्णन प्रत्यक्ष तिच्या बापाला सुद्धां करायला यायचं नाहीं. शाबास ! रोमान्स नाहीं नाहीं म्हणत असतांही तूं बराच रोमांटिक झालास कीं !

अरविंद—बाबारे, रोमान्स नाहीं कुठं ? सर्वत्र रोमान्स भरला आहे. निर्बुद्ध पशुपक्ष्यांतसुद्धां रोमान्सची उपजत कल्पना असते. लांडोर पाहिली कीं मोर डौलानें छाती काढून नाचतो. पारवा पारवळीभोंवतीं घुमघुम करतो, बोका भाटीमागून गुरं गुरं करीत फिरतो, वाघसिंहासारखीं क्रूर जनावरंसुद्धां या रोमान्सच्या पायीं आपलं क्रौर्य विसरतात.

पद १२ वें

श्रीहरी खेळवी सकल जनांना लीला लाघव दाउनी ॥

विविध भावना स्वभावसंगम घडवुनी हासे देव मनीं ॥धृ०॥

क्रोध शांतिचा मिलाफ घडवी बद्धविमुक्ता निकट आणी ॥

सुखदुःखार्ची सांगड घालुनी ठेवी आशेवरी टांगुनी ॥१॥

प्रेमभावना सूत्र घेउनी त्यांत ओविले सकळ मणी ॥

पशुपक्षी नरनारी सगळे जीव न उरला सुटा कुणी ॥

क्रूर शूर हटवादी तात्त्विक सज्जन दुर्जन विज्ञानी ॥

कामुक प्रेमें मोह पावती येई न दुसरें ध्यानींमनीं ॥२॥

गोविंद—पण तू कांहीं तुझं हें मिश्रविवाहाचं वेडगळ तत्त्व टाकीन नाहीस. जातिभेदाच्या भिती पाडून टाकण्यासाठीं तुम्हीं हे असले मिश्रविवाहाचे सुरंग लावूं लागाल तर आपल्या घर्माची रेखीव, बांधेसूद, सुंदर आणि भक्कम इमारत हां हां म्हणतां कोसळून पडेल. जाती ज्यांनीं निर्माण केल्या तीं माणसं परमेश्वरसमान होतीं. आतां त्या पुन्हां मोडून टाकायला तसलेच महात्मे निर्माण व्हायला पाहिजेत.

अरविंद—महात्म्य वाढवलं कीं वाढतं ! कुसुमचं आणि राजाचं येवढं महात्म्य कोणी वाढवलं, लो. टिळकाचं विभूतिमत्त्व किंवा म. गांधींचा त्याग यांचं महात्म्य कोणी वाढवलं ? (कुसुम येतें)

कुसुम—कुणी म्हणजे त्यांच्या गुणांनीं. मी नखशिखांत फॅशनेबल वागतें, पोशाखापुढं स्वतःची जात, धर्म विसरतें, या टवाळ लोकांच्या कुटाळकीला लाथाळते. निंदा, थट्टा, उपहास इकडं दुर्लक्ष करून सशोदित फॅशनच्या तऱ्हा शोधून काढण्यांत दंग असतें या माझ्या एकनिष्ठेमुळें मी सर्वांचा चर्चेचा विषय होऊन बसलें आहे. आजचा हा पोशाख तुम्हांला आवडला कां ?

अरविंद—लोकमान्य टिळक, महात्मा गांधी यांच्या सारख्या ध्येयनिष्ठ विभूतींच्या मालिकेंत गोंबून घेऊन स्वतःची फुगारकी मिरवणाऱ्या कॉलेजकन्ये, तुझं हें अफाट धारिष्ट पाहून मी हतवीर्य झालों. भरे कांपरें भ्रमे दृष्टिही जीभहि हालत नाहीं. बाँय, दोन टी टोस्ट.

कुसुम—गोविंद, तुमचे हे एक्सेंट्रिक चक्करछाप स्नेही पहिल्या झडपींतच झपाटून गेले. हें इंप्रेशन कांहीं इंदू पाडणार नाहीं.

गोविंद—कुसुम, इंदूची आणि तुझी तुलनाच करता यायची नाही. तू विलायती शिक्षणाचा कैफ चढलेली, तर इंदू पाश्चात्य ज्ञानविदूचा

परिमिततेनें आस्वाद घेणारी. तूं फॅशनच्या फेसानं फसफसणारी तर इंदू जुन्या-
नव्याचं योग्य मिश्रण करून साऱ्या स्त्रियांना आदर्श होणारी.

कुसुम—पुरे, पुरे, इतकी नको स्तुति करायला. इंदू कॉलेजांत आली
ती कांही परोपकार करायला आली नाहीं ! तिला यांच्याशीं लग्न
करायचं आहे.

अरविंद—काय माझ्याशीं ? ती ब्राह्मण. मी ब्राह्मण. छट्, मला
मिश्रविवाह करायचा आहे.

गोविंद—कांहीं कांहीं शहाणीं माणसं एखाद्या बाबतींत भलताच
हट्ट धरून वेडेपणानं जन्माचं नुकसान करून घेतात. तीच स्थिति तुझी
होणार बरं !

कुसुम—अहाहा ! अरविंद देशमुख कांहीं जगावेगळं कां करात
आहेत ? ते मिश्रविवाह करणार म्हणजे मनुष्यप्राण्याशीच ना ? ते कांहीं
गाई, म्हशी, शेळ्या, मेंढरं, पशुपक्षी, झाडंखोडं यांच्याशीं विवाहबद्ध होणार
नाहींत. अहो जरा युरोपकड पहा. तिथं हा निर्बंध नाहीं.

गोविंद—नाहीं कसा ? गांव तिथं महारवाडा असायचाच !
विलायतेंत तरी माणसंच नांदताहेत ना ! कुसुमताई तुम्ही वर्तमान-
पत्रांतल्या आणि कादंबरींतल्या वर्णनांवरून विलायतेची कल्पना करूं नका.
तिथं नंदनवन आहे, स्वर्गसुख आहे, समाधान आहे, कौटुंबिक विवाह,
सुरळीत गुण्यागोविंदानं चालले आहेत, असं कां तुम्हांला वाटतं ?

कुसुम—वाटतंय का ? आहेच तसं तिथं. इंग्लंड म्हणजे एंजल्स लॅन्ड,
ब्रिटन म्हणजे बेहेस्थान. तिकडं काय नाहीं ? सगळीकडे स्वातंत्र्य. स्त्रिया
सुद्धां स्वतंत्र.

गोविंद—त्याचे परिणाम आपण नित्य वर्तमानपत्रांतून वाचतोच
आहो. आज काय तीनशें बायकांनीं कोर्टांत जाऊन नवऱ्यांशीं काडीमोड
केली. कैक स्त्रियांनीं २० वर्षांत पांच नवरे पाहिले. शेंकडो कुमारिकांचा
प्रेमभंग झाल्यामुळं त्यांना अनाथ बालकाश्रम पहावे लागले. किती तरी
संसार उघडे पडले. बायकांच्या उच्छृंखल वृत्तंमुळं घरची चूल मोडून
लाखो पुरुषांना खाणावळी व हॉटेल्स यांचा आश्रय करावा लागला. स्त्री-

स्वातंत्र्याची ही असली गोड फळ त्यांनी चाखली आणि उरली सुरली इकडे घाडून आमच्या कौटुंबिक व्यवस्थेत या असल्या चोंचल्यांनी माती कालवली. म्हणतात ना यथा राजा तथा प्रजा!

कुसुम—असल्या स्वतंत्र गुणामुळं, मतांमुळं, वागणुकीमुळंच इंग्रज आपंचे राजे झाले ना? आतां तसेच वागाल तर स्वराज्याला अधिक लायक व्हाल ! साहेब जें स्वराज्य पुढंमागं देतील ते कांहीं पुरुषांनाच नाही देणार. त्यांत आप्हांःस्त्रियांचा सुद्धां अर्धा हिस्सा आहे.

गोविंद—स्त्रियांचा हक्क प्रस्थापित करण्यासाठीं तुला राऊंड टेबल कॉन्फरन्सला कसं बोलावलं नाहीं गव्हर्नरांनीं कोण जाणे !

अरविंद—म्हणूनच आज इथं ह्यांनीं ही राऊंड टेबल कॉन्फरन्स बोलावलेली दिसते. आम्हांला निमंत्रण नाहीं. आम्हीं जातो. शिवाय आम्हीं वर्गणीही—

कुसुम—दोन मंडळी मोफत. मागासलेले, अस्पृश्य, शेतकरी, यांचे प्रतिनिधी ज्याप्रमाणं कॉन्ग्रेसमध्ये फुकट घेतात तसें तुम्ही—(राजा येतो)

राजा—कांहीं जरूरी नाहीं. आमच्या ब्रदरहूडमध्ये यांना मज्जाव आहे. गोंद्या, अरे अरविंदा, तुम्हीं इथं आलांत कसे ? आगांतुक कुठले!

कुसुम—ते आगांतुक नाहीत. मीं त्यांना बोलावलं आहे.

राजा—तुझे थोर वाढतच चालले कीं, माझ्या मर्जीविरुद्ध वाटेल ती मंडळी तू बोलावशील तर तुझं माझं पुढंमागं जमावं कसं ?

कुसुम—डीअर, यांत येवढं वेतागण्याजोगं काय झालं ? हे आज आपल्या क्लबचे मॅम्बर्स नसले तर उद्यां होतील. त्यांना तिकडची रीतभात दाखवली, गोडी लावली कीं—

राजा—कां तूं त्यांची तरफदारी करतेस. तुलाच त्यांची गोडी लागली वाटतं. तरी मला वाटलंच ठरल्या वेळेपूर्वीं यांची गांठ घेण्यासाठीं तूं इकडं आलीस तें !

कुसुम—कसला संशय घेताय तुम्ही. अगदीं चक्कर विचार तुमचे. अगदीं गांवढळ, हिणकस, कोते. एवढें शिकलांत पण बायकांच्याकडे बघण्याची दृष्टि कांहीं निवळली नाहीं. चार सभ्य शिष्टांच्या देखत स्त्रियांचा अपमान करणं ही गोष्ट विलायतंतली कोणतीही स्त्री सहन करणार नाहीं.

राजा:—अग्नि दिव्य करून घेण्याचा मार्ग तुला सोकळाच आहे

राजा—घडीभर यांच्या संगतींत राहिल्यावरोबर कुणापुढं किती बोलावं याचा पांच तुला उरला नाही. या दोघांनीं माझ्याविषयीं तुझ्या मनांत कांहीं तरी भरवून दिलेलं दिसतंय. गोंद्या, त्या दिवशींची तुमची ट्रिक माझ्या पूर्ण ध्यानांत आहे !

कुसुम— काय झालं तरी काय ? कसली ट्रिक ?

राजा—चल दूर हो, माहीत असून वर हा कांगावा ! त्या दिवशींची माझी फजीति साऱ्या कॉलेजांतील मुलांना समजली आहे. जो तो माझ्या कडे वोटं करून फिदी फिदी हांसतो आहे. (ते दोघे हांसतात.)

गोविंद—जसं करावं तसं भरावं. अंगांत कुवत नसतांना भलतंच कांहीं केलं कीं, असेच दांत पडायचे.

राजा—तुझे दांत सुद्धां तुझ्या घशांत घालायला वेळ नाहीं लागायचा !

कुसुम—हं आज ते माझे पाहुणे आहेत. त्यांच्याशीं सभ्यपणानं वागा हेंव सम् मॅनर्स.

राजा—मला शिकवितेस, माझ्यावर इंप्रेशन पाडतेस? कुसुम तुला बजावून ठेवतो. तूं प्रत्येक वेळीं माझ्या हो ला हो म्हटलं पाहिजेस. माझ्या इच्छेप्रमाणं वागलं पाहिजेस.

कुसुम—ओ, धिस इज स्लेव्हरी. ही गुलामगिरी. निव्वळ हिंदु चाल. नेव्हर. ही गोष्ट मी कधींच करायची नाहीं.

राजा—मग मलाही तुझ्याशीं लग्न करून जन्म काढायचा नाहीं. बायको असून नवऱ्यावर शिरजोरी.

गोविंद—अर्ग्विंद, अरे ही बघ विलायती सुधारणा !

कुसुम—काय ! लग्न करायचं नाहीं. मग इतके दिवस कोर्टिंग करून माझ्याकडून होकार घेतलात त्याची काय वाट ? आपण एकत्र खेळलो वॉटिंग रोइंग, केलं.

राजा—मग त्यांत काय विषडलं ? झालं तें होऊन गेलं. तुझं माझं फिसकटलं. अग ही विलायती पद्धतच आहे. आपण परस्परांची ट्रायल घेतली. स्वभाव जमतात कीं नाहीं तें पाहिलं.

कुसुम—मीही पण तुमचं माझं जमतं कां नाहीं तें पाहातें. (हातांतील सर्व सामान ठेवते)

अरविंद—लेका गोंद्या, अरे या विलायती मडमेनं आपलं इंग्रजी बेगडी स्वरूप टाकून, हिंदु जाखाई जोखाईचं, शाकिना डाकिनीचं मूळचं स्वरूप धारण केलंन. आतां ही जगदंबा या महिपासुराला साफ निजवणार.

कुसुम—काय हो झुरळोपंत, स्त्रीस्वातंत्र्याच्या गप्पा मारून मला नादाला लावलंत आणि आतां काम झाल्यावर तोंड फिरवून जातां काय?

पद १३ वें

नच लाज काय असले तुम्हांस सुचले वेडे चाळे ॥ धृ० ॥

थिल्लरवृत्ती मला भोवती । हसेंच जगतीं आज झालें ॥ १ ॥

फसवुनी मजला छंद लाविती । कशास करतां तोंड काळें ॥३॥

राजा—अलवत् हे स्वतंत्र्याचं युग आहे. प्रत्येक व्यक्ति स्वतंत्र आहे. मनाप्रमाणं वागायला इंग्रजी कायदा आडकाठी आणीत नाहीं.

कुसुम—सिली चॅप, यू आर ए डन्स, डाँकी, फूल. मुकाट्यानं माझी आणि यांची माफी मागा.

राजा—तू कोण मला सांगणार? माझा मी स्वतंत्र आहे. (जाऊं लागतो. ती थांबवते.)

कुसुम—मी कोण ! तुमची बेटर हाफ, अर्धांगी, वायको.

राजा—वायको ?

कुसुम—चारचौघांत हे नातं बोलून दाखवायला लाज कां वाटते तुम्हाला ?

राजा—छट्ट हे नातं मला मान्य नाहीं. मला लग्नच करायचं नाहीं. मी आजन्म ब्रह्मचारी राहणार !

गोविंद—अरविंदा, अरे खातोस काय असा अधाशासारखा. अरे हा विलायती वेताळसुद्धां पुन्हां आला कीं पूर्व स्थळावर. लागला हिंदु बोली बोलायला. लागला नवरेपणा गाजवायला.

कुसुम—(झिज्या धरून गालांत भराभर मारते) ब्रह्मचारी राहणार काय ? मग माझी वाट काय ?

राजा—(तिला झिडकारून) वाजारच्या वारा वाटा तुला मोकळ्या आहेत. तें जमत नसेल तर आजवरच्या असल्या वायकांनीं अनुसरलेले आड-

विहिरीचे मार्ग, किवा रॉकेल ओतून अग्निदिव्य करण्याचे रस्ते मोकळेच आहेत.

अरविंद—ए बदमाष! एका कुलीन मुलीची वेइज्जत करून कुठे चाललास. उभा रहा ?

राजा—जातों दुसरीकडं. तुमच्या प्रेमांत व्यत्यय कशाला?

अरविंद—माझ्यावर असला घाणेरडा आरोप? थांव तुझी जीभच घशांत उतरवतो. (तिचेही राजाला मारतात.) (पडदा पडतो.)

अंक १ ला समाप्त.

अंक दुसरा

प्रवेश १ ला

(स्थळ—घोंडभटाचें घर)

चिमी—लई दशा झाली बगा ! पेले, बशा, कुंड्या, हंड्या, टेबलं, खुर्च्या समद्यांचा खुर्दा होऊन गेला ! घोंडुपंतांच सुद्धां भांग रगाडलं.

कोंड्या—तूं नीट निभावलीस. नाहीं तर तुझाहि खुर्दा व्हायचा या सपाट्यांत ! अग इंग्रजी राज्यांत बायकापुरुष एकमेकांसंग झुंज घेतात ! तूं सिनेमांत नाहीं बघितलंस ?

चिमी—या पोरानीं तरी तसं भारी काय केलं ? अवो जो तो आपल्या कोट-पॅटच्या कडक इस्तरीला आणि केसाच्या भांगाला जपत व्हेता. मारामारी क्षणभर आणि मचमच घंटाभर. आणि तोंडाचा बकवा करित व्हेते.

कोंड्या—मग इंग्रजी शिकण्याचा फायदा हाच हाय. आपल्या गांवांत मोठमोठ्या सभा भरतात ! शिरा ता-ताणून लोक तासन् तास बोलल्यात,

ठराव पास करत्यात, पण ऐन वक्ती या बोलभांड लोकांपैकीं कोणी म्होर होतुया कां ? बोलायचं यांनीं, आणि मरायचं आम्हीं ! शेतं नांगरायचीं, कुळवायचीं आम्हीं, आणि पीक घ्यायचं यांनीं. बारा तास सात आणे रोजावर रावायचं आम्हीं आणि नुसतं सयाजीराव व्हायचं यांनीं ! चिमे, शिकलेल्या लोकांची ही अशी तऱ्हा हाय वरं !

चिमी—कोंडिबा ह्यो अन्याय हाय. शिकलेले समदे असेच आंगचोर, मतलबी आहेत असं मला नाही वाटत. गेल्या घामधुमीत माझ्या शेजार-पाजारच्या घरांतलीं समदीं वामणाचीं पोरं जेलांत गेलीं. कैकांनीं विचाऱ्यांनीं आपल्या टोप्या, कोट फेकून दिले. कुणी कुणी उघडींच हिंडूं लागलीं.

कोंड्या—पण त्यासनी कुठं मी श्या देतोय. अग तीं देवाचीं लेकरं, रामाचीं वानरं, श्रीकृष्णाचे गोपाल संवगडी. त्ये आमार्नीं तारण्यापायीं या कलियुगांत अवतार घेऊन आल्याती. त्येंच्या विरुद्ध ब्र बोलन तर ही जीभ झडून पडेल. राज्याचा त्याग करून रामांनीं वनवास पत्करला तसा या बाळांनीं घरचा सोन्याचा घांस टाकून, शिळीपाळी बुरसलेली भाजीभाकरी खानंदान खाल्ली !

चिमी—पण त्याची लाज या पोरांना हाय का ? गोठ्यांतलं एक जनावर मालकांनीं नांगरटीला नेलं, नाही तर विकलं, तर आसपासचीं जनावरं हंवरून, ओरडून जागा दणागून टाकत्यात ! आणि वैरण पाण्याला शिवत नायत ! त्या जनावरांच्या पलीकड आपली गत झालीया ! कोंडिबा, कुठं आणि कसलाच धरबंद राहिला नाही !

ठकु—पण मी आतां सगळ्या गोष्टीला पायबंद घालणार आहे. चिमे तूं तरी त्यांना कांहीं सांगायच होतंस ! एवढा धिंगाणा झाला पण कुणाला आवर घालतां आला नाही !

चिमी—वाई ती एक लढाईच झाली बघा ! भारा रंग आला म्हता तियं:—

॥ पद ॥

गेल्या राती, लठालठी, झाली हॉटेलांत मस्ती । जशी काय कुस्ती ॥ घुं॥
बसलिंगा सुलेमान शेटजी । गुमनाजी दामूपंत भटजी ।

पेस्तनजी कादरभाई दरजी । गडबडा लोळूनि खालींवरती
बोंबाबोंब करती ॥१॥

रावबहादूर वकील डॉक्टर । आला व्हता शाळामास्तर ।
त्यो सोनार मोटार ड्रायव्हर । नग नग म्हणुनि हात मारती
फराळावरती ॥२॥

ठकु—तुम्हाला मौजच वाटायची वाई ! पण ज्याचं सरतं त्याला
मात्र भडभडून येतं ! म्हणतात ना मायेवांचून रड नाहीं आणि आगी-
वाचून कढ नाहीं.

कोंड्या—मावशी तुम्ही रंडूं नका ! अबो, मला समद्या पोरांचीं नांव
माहीत हायती ! समदीं माझ्या दुकानांत येत्याती. त्येंच्याकड नुकसानी
मागतो. दिली तर ठीक नाहीं तर त्यांना वाचायच्या नादीं लावून त्यांच्या
डोइच समद क्यास भादरून सगळा गोटा करून टाकतुया एकेकाचा !

ठकु—पण त्यानं आमचं नुकसान कसं भरून येणार ?

कोंड्या—नाहीं तर त्येंच काय घ्या ? क्यासच पदरांत पडायच !

चिमी—त्यो अरविंद आणि गोविंद आज सकाळीं धोंडूपंताशीं काय
काय बोलत व्हत ?

ठकु—विलायती शिक्षण घेतलेलीं माणसं, अगदीं आम्हासारख्या
भोळवटांना नुसत्या शब्दावरच झुलवतील ! आणि आमचे हे त्यांच्या
नादांनीं आणखी वाटेल ते थेर करतील !

चिमी—तीन रोज हॉटेल बंद पडल्यामुळं गिन्हाइकं त्या इराण्याच्या
हॉटेलांत जाऊं लागलीं. आणि गांवगप्पाबी काय हाणूं लागलीं, कीं धोंडु-
पंतांनीं दिवाळ काढूनश्यान हॉटेल बंद केलन् !

ठकु—दिवाळ काढायला आम्ही कुणी गुजराथी, मारवाडी कां
आहोंत ? आणि दिवाळ काढायचं धारिष्ट यांच्या अंगांत कुठलं आलंय ?

कोंड्या—मावशी, लोकांच्या तोंडाला हात लावाय येतुया का ?
आजकाल ऐन भरांत चाललेले धंदेबी एकदम बसत्यात ! तथ धोंडुपंताच्या
हाटेलाची काय विशाद ? शिवाय आजवर कैक हाटेलवाल्यांनीं आपली
हाटेलं एका रातींत बंद करून कशाचाच मागमूस उरू दिला नाहीं ! हाटेल-

वाले, सर्कसवाले, सिनेमावाले, नाटकवाले यांच तिरकट तारुं कवा उपड होइल त्याचा नेम नसतो. म्हणून हीं व्यापारी माणसं पुन्हां माल द्यायला कचरतात.

ठकु—या मेल्या व्यापाऱ्यांच्या सचोटीची आणि पतीची तरी जन्म-शाश्वती आहे का ? सगळे भुकेकंगाल झाले आहेत. गिन्हाइकांसाठीं नुसते हापापले आहेत, पण आढ्यता केवढी ? मिजास राजाची आणि नांदणूक कैकाड्याची. वेळप्रसंगीं हॉटेलं चालतील पण गादीवर वसून राहणाऱ्या या व्यापाऱ्यांचे व्यापारधंदे साफ वसून त्यांनाच दिवाळं वाजवायचा प्रसंग येईल ! म्हणतात ना, वडा घर आणि पोकळ वासा !

चिमी—हीं बडीं घरं धडाधड ढासळायला लागलीं आहेत. श्रीमंती रुबाव दावण्यापायीं पोरांना कॉलेजांत घालायचं, पोरांची हौस भागवण्यापायीं आणि इंग्रजी फॅशनपायीं असल्या बांड लुगड्याऐवजीं तलम परदेशीं भारी किमतीचीं पातळ घ्यायचीं आणि सावकारांचीं कर्जे काढून व्याजासाठीं घरंदारं गहाण टाकायचीं. अशी अवकळा या विलायती चोचल्यामुळं झालिया.

ठकु—कोकण सोडून इकड शहरांत आलों तेंच चुकलं ! त्यापेक्षां तिथंच भात शेती करून आणि नारळ, सुपारी, आंबे, फणसाच्या बागा उजवीत राहिलों असतों तर—

धोंडू—हा रुबाव आला नसता. चार थोरामोठ्या माणसांच्या मुलांच्या ओळखी झाल्या नसत्या, लौकिक वाढला नसता, हायक्लास रेस्टोराचे मालक म्हणून प्रसिद्धी झाली नसती !

ठकु—पण आज त्या लौकिकाचा कांहीं उपयोग आहे का ? ओळखी देखीच्या माणसांपैकीं कुणी वेळेला धांवला आहे का ? झालेली नुकसानी भरून द्यायला कुणी आलाय का ? अहो जांवर शितं तोंवर भुतं तुमच्या भोंवतीं नाचायला येतील. म्हणतात ना जन हे सुखाचे आणि दिल्या घेतल्याचे. रेस्टोरांत दंगा होऊन तो बंद पडला म्हणूनच तगादेवाल्यांनीं सळो कीं पळो केलं !

धोंडू—तूं मुद्धां त्यांतलीच ! पण तुझ्या आंगावरच्या दागिन्यांपैकीं एकहि उतरून द्यायला तूं तयार नाहीस !

ठकु—कां बरं नाहीं ? एकदां सोडून हजारदां देईन ! अहो एवढेंच नव्हे तर वेळप्रसंगीं मोलमजुरी करून, लोकांच्या घरचीं कामं करून सुद्धां मी तुम्हाला कांहीं कमी पडूं द्यायची नाहीं ! पतीच्या संकटकालीं जर आमच्या दागिन्यांचा उपयोग व्हायचा नाहीं तर मग त्यांचं ओझं जन्मभर वागवायचं तरी कशाला ? घ्या. घ्या या पाटल्या, बिलवर, आणि लोकांची विलं, तगादे भागवा. सुखाची मीठभाकरी प्रसंगीं एक वेळ खाऊन राहूं; पण खोट्या मोठेपणाच्या भरी पडून मानहानी करून घ्यायला नको.

राजा—शाब्बास ! प्रेम असावं तर असं. निष्ठा असावी तर अशी ! भक्ति असावी तर अशी ! मावशी, तुमच्या उल्हासानं आणि कृतीनं मला यतिशय आनंद झाला आहे.

धोंडू—या. या. राजाभाऊ अगदीं वेळेवर आलांत. माझं तुमच्याकडं कांहीं काम होतं !

ठकु—हे का राजाभाऊ ? राजाभाऊ, तुमची कीर्ति वरीच ऐकतें आहे मी ! मला इंदू सांगत होती कीं—

राजा—काय सांगत होती हें मला माहित आहे. मावशी, त्याचा उच्चार तुम्ही करूं नका ! साऱ्या गांवाला तिचं सांगणं समजलं आहे !

ठकु—पण तुम्हाला कुठं अजून समजलंय ? तुम्हाला काय बाई म्हणें इंग्रजी प्रेम पाहिजे, इंग्रजी रीतीभातीची वायको पाहिजे, अगदीं मडमे-सारखी नटणारी नवरी पाहिजे, पण मी आपली तुम्हांला विचारते हो, इंग्रजी वायकांत आणि आमच्यांत देवानं कांहीं फरक का ठेवला आहे ? आमच्या-कड वायकांना पोरं होतात आणि तिकड पुरुषांना का होतात ? हो मी आपली बाई भोळी, कांकणांतली अडाणी. तुम्ही तिकडचे अगदीं साहेबा-सारखे—नव्हे साक्षात् साहेबच !

राजा—मावशी, सगळा गांव मला गावठी गावरान म्हणून म्हणतोच आहे. आतां तुम्हीही माझी चांगली—

कोंड्या—विनयान्ना शप करत्यात तुमची ! राजाभाऊ, माझ्या सलूनांत एकांदा तरी खूट राहतुया पण हत अगदीं गुळगुळीत, अशी कीं पुन्हा क्यास म्हणून उगवायचा नाहीं डोईवर.

धोंडू—राजाभाऊ, क्षणभराचं सौख्य अनुभविण्यासाठीं अहोरात्र असल्या कजाग, बोलभांड बायकोचीं बोलणीं, मुकाटचानं ऐकून घ्यावीं लागतात.

राजा—अगदीं आनंदान ऐकूं ! हा खळखळाट असला तरी शुद्ध निर्झर आहे. तो मानवेल !

ठकु—होय ना? मग पत्करतां का माझ्यासारखी एकादी कोकणदेवी? पण तिला बार्ड तुमचं तें एटिकेट नाहीं यायचं, काय जळ्ळ मेलं, डिअर डिअर म्हणायला नाहीं यायचं, जोडीनं फिरायला नाहीं यायचं, कीं आपलं जनावरासारखं निर्लज्जपणें सर्वांच्या देखत एकमेकांचीं चुंबनं नाहीं घ्यायला यायचीं !

राजा—मघाशीं तुम्हीं धोंडोपंताबद्दल जसा आदर दाखवलात जिव्हाळा दाखवलात तेवढा तरी येईल ना ?

ठकु—हो हा तर आम्हां हिंदु बायकांचा उपजत गुण आहे. हिंदु बार्ड म्हटली कीं ती प्रेमळ असायची, पतिनिष्ठ असायची, मर्यादशील असायची, मग ती कुठल्याही जातीची असो !

चिमी—पण आतांशा या शाळेंत आणि कालेजांत देशी बायांवर परदेशी बायांचीं कलमं बांधायचा कारखानाच काढलाय शिकलेल्या लोकांनीं !

ठकु—आणि तुम्हाला बजावून ठेवतें कीं हेथेर टाकले पाहिजेत. अहो कितीहि खरारा केला, घुतलं, पुसलं, तरी गाढवाचा कधीं घोडा का झाला आहे ?

धोंडू—हें मात्र मला पटायचं नाहीं ! आम्ही गाढव. आम्हीं गाढव.

ठकु—हो हो. तुम्ही तसेच आहांत !

धोंडू—आम्ही तसेच एक गाढव आहोंत ! पण इथं माझ्यासारखा आणि राजाभाऊसारखा साहेबी पोषाख घालून जे आले तेही सगळे गाढव ?

ठकु—मग काय वाडवडिलांचा, जुन्या पद्धतींचा, पूर्वींचा पेहराव करून जे आले ते गाढव असं का तुमचं म्हणणं आहे ? अहो गाढव कोण आहे हें मीं कां सांगायला पाहिजे ! सारं जग आम्हाला काय म्हणतंय इकडे लक्ष आहे कां ?

कोंड्या—आपल सोडून परक्याच लेणं ल्यालं, कीं त्याची घरीं दारीं, भाईर अशीच फजिती व्हायची.

ठकू—राजाभाऊ, कोंकणांतली मुलगी मी तुम्हाला देईन, पण तिनं मला सासूचा मान दिला पाहिजे.

राजा—मावशी ! मीसुद्धां तुम्हाला सासू समजून सुनेसारखा वागेन. एवढेंच नव्हे तर हे धोंडोपंतसुद्धां वागतील. मग तर झाल ना ? चला आधीं लग्न करून त्या छटेल कुसुमचा नक्षा उतरूं या !

प्रवेश २ रा

(स्थळ—कुसुमचें घर)

इंदू—कुसुम, हा पोषाख कोणत्या देशाचा हें तरी मला सांग. मीं चित्रमयजगत् पाहिलं, पिक्टोरियल मॅगॅझिन्स पाहिलीं पण पोषाखाची ही असली पद्धत माझ्या पाहण्यांत आली नाही !

कुसुम—इंदु ! खोट कां वर बोलावं ! मला तूं डोळे उघडे ठेवून नित्य पाहात्ये आहेस ना ? या पोषाखाला कॉलेजियन स्टाइल म्हणतात. हो, अजून सुद्धां यांत कमीपणाच आहे !

इंदू—खरंच कमीपणा आला आहे ? आपल्या चोळीच्या बाह्या कमी होत होत आतां नुसतीं जाकीटं झालीं. बाह्या गेल्याच. सर्वांग झांकलं जावं म्हणून वाडवडिलांनीं चांगलीं १६ हात काढलेलीं जाडजूड लुगडीं नाहीशीं होऊन अगदीं फॅन्सी पातळं आलीं ! अंग झांकल असून सुद्धां उघडंच दिसावं या हेतूनं काढलेलीं पातळं आलीं. यामुळं तुला चुकल्या चुकल्यासारखं उघड उघड नाहीं का वाटत.

कुसुम—अग पण मी म्हणतें एवढं सोळा हात लुगडं करायचं आहे काय ? विलायतेप्रमाणें इकड थंडीचा कडाका का पडतो आहे ? एवढी थंडा असून सुद्धां तिकडच्या बायका कशा उघड्या असतात !

इंदू—मग तूं सुद्धां त्यांच्यासारखी उघडी हांणार कीं काय ? चोळीच्या बाह्या गेल्याच आहेत. आतां हीं पातळं गुडघ्यापर्यंत उचलून नेस

म्हणजे झालं. मी तर बाई सोळा हातांऐवजीं वीस हाती लुगडं असलं तरी नेसेन !

कुसुम—अगदीं नीटनेटकं चोपून चापून नेस हो ! उगीच पायाचं नख दिसायचं. पिढ्या, पोढ्या दिसायच्या ! नाहीं तर तूं आपली मारवाडीणीप्रमाणं चाळीस हात कापडाचे लंहगं नेसून फिर.

इंदू—तें नेसून फिरलें तरी मला कुणी पुरुष म्हणणार नाहीत किंवा तूही असा पुरुषी पद्धतीचा पोषाख करूं लागलीस म्हणून तुलाहि कोणी पुरुष म्हणणार नाहीत !

कुसुम—अग इंदू ! असल्या या नेसण्यानं सुटसुटीतपणा अंगीं येतो बाई ! परवां राजाभाऊंना चार सपाटे चढवतांना तो मेला पदर मध्ये येत होता. ओचे पायांत अडखळत होते.

इंदू—तूच त्या दिवशीं म्हणालीस ना, की सध्यांचा काल सुख भोगायचा आहे, मारामारीचा नाही.

कुसुम—पण हें बघ. सुखाच्या आड जर कुणी आलं तर नको का मार घायला. स्वातंत्र्यासाठीं किती लोक घडपडतात, मरतात, मारतात होय ना ? मग मी माझ्याच नव्हे तर सर्व स्त्रियांच्या स्वातंत्र्यासाठीं झगडलें, भांडलें तर त्यांत केवढा लौकिक आहे.

पद

कलह हाच जर्गी मूलमंत्र । कीर्ती सुखाची जोड देइ जो ।

झगडुनि गेले, तेचि राहिले । मृत असूनि जर्गि जिवंत आज ॥१॥

इंदू—परवांच्या प्रकरणापासून तुझं नांव सर्वत्र झालं आहे. अग वर्तमान पत्रांतसुद्धां तुझी हकीगत आली ! तुझे फोटो छापले. मोठमोठीं हेडिंगे दिलीं संपादकांनीं.

कुसुम—हे मेले संपादक वाटेल तें छापतील बाई ! अग इंदू एका कुठल्याशा दैनिक समाचारांत माझी मुलाखत प्रसिद्ध झाली आहे म्हणे ! आणि शेवटीं तो काय म्हणतो, मिस कुसुमनी मिनेमा फिल्म कंपनींत अवश्य काम करावं. आजकाल नावलौकिक मिळवायला सिनेमा हें छान साधन आहे ?

गोविंद—वा ! कुसुम तार्ई ! अजव शोध लावलांत तुम्हीं ! तुमच्या घराण्याचा नांवलौकिक कमी आहे म्हणून कां तुम्हांला व्यक्तिशः नांव कमविण्याची हांव सुटली आहे ? सिनेमा नाटकाच्या मार्गानं कीर्ति मिळवायला तुमच्यासारख्या सुंदर स्त्रियांना विलकूल विलंब लागायचा नाही ! तुम्हीं होकार दिलात कीं सिनेमानाटकाचे मालक तुमच्या कुलशीलाची स्वाभाविक पिढीजात कीर्ति, श्रीमंती, तुमची विद्वत्ता, मोहकता यांचीं भडक वर्णनं छापून गडघंच पैसा मिळवतील !

इंदू—पण हिला इकडे समाजांतून उठायची पाळी येईल त्याची काय वाट ?

कुसुम—इंदू तूं, वार्ई जिथं तिथं मोडा घालतेस ! अग विलायतेंत, अमेरिकेंत सिनेमांत काम केल्यामुळें कितीतरी मुली मानमान्यतेस चढल्या, समाजांतल्या उच्च दर्जाला पोहोंचल्या. अग एवढेंच नव्हे तर इकडल्या राजेमहाराजांनीं त्यांच्या तिथं गांठी घेतल्या.

गोविंद—आपल्या इकडच्या राजेमहाराजांच्या डोक्यांत कांहीं शिल्लक असतं अस का तुला वाटतं ! तेहि तुझ्यासारखेच तिकडच्या क्षुल्लक गोष्टींनीं हुरळून जाणारे असतात ! परवां अशाच एका आडनांवी महाराजानं तिकडच्या एका फाटक्या न्हाव्यालाच आपला प्रायव्हेट सेक्रेटरी केलान्, एकान तर आपल्या पोरावाळांना इंग्रजी पद्धत शिकवण्यासाठीं एक टुकार मडमच आणून बसविली आहे देवघरांत !

इंदू—पण वर्तमानपत्रांनीं त्याचा भारी गवगवा केला तेव्हां त्या बैलोवांनीं शरमून तिची रवानगी केली !

गोविंद—विलायती सुधारणेचं हें असं होतंय ! कांहीं केल्या ती बया आमच्या देशांत कांहीं मूळ धरीना ?

कुसुम—तुम्ही सारे आंधळे आहांत ! अहो, तुमच्या आमच्या सुशिक्षित घरांतच नव्हे तर खेडेगांवांत सुद्धां विलायती रीतभात, चालचालणूक, पद्धत, पोषाख, राहणी, मांडणी शिरली आहे. पेट्याऐवजीं ट्रंका, घंगाळा-ऐवजीं बादल्या, हंड्याऐवजीं बंब, नंदादीप, समई जाऊन तिथं कंदील आले, जोडे, वहाणा नाहीशीं होऊन बूट स्लीपर आले. इवल्या इवल्या पोरीसुद्धां पोलकीं, फ्राक, स्वेटर ब्रेटरनीं नटल्या.

गोविंद--अलवत ! अहो जें चांगलें दिसेल तें घ्यायला काय हरकत ? आमचा धर्मच तशी सदलत देतो आहे ! बुद्ध, जैन, लिंगायत हे धर्मपंथ वेगळे आहेत तरी सुद्धां त्यांतलीं अहिंसेसारखी उत्तमोत्तम तत्त्वं आम्हीं मान्य केलींच आहेत ! फार कशाला ? पारचात्यांच्या सुधारणेचा आम्हीं आपले-पणानें उपभोग घेतोंच कीं नाहीं, पण कुसुमताई त्याला सुद्धां मर्यादा आहे?

कुसुम--मर्यादा कुणी, कशी आणि कुठें घालायची ? लोकांच्या मनासारखं करूं म्हटलं तर तें जन्मजन्मांतरीं साधायंचं नाहीं ! तेव्हां आपल्या मनाची हौस आणि धांव जियवर जाईल ती मर्यादा.

गोविंद--हिंदु समाज कांहीं मनःपूत वागणारा नाही ! कसल्याहि बेफाट माणसानं अफाट वागायचं ठरवलं तरी जनाची नाहीं पण मनाची लाज त्याला वाटल्यावांचून राहणार नाहीं. व्यक्तिस्वातंत्र्याचा अतिरेक तिकडे असेल पण इकडे, समाज हे असले थोर चालूं देणार नाहीत !

कुसुम--पण माझ्यासारखीन हे असले नियम आणि बंधनं झुगारून दिलीं तर ?

इंदू--तर काय तुला माहित का नाहीं ? अग, परवां एका मुलीनं मुसल-मानाशीं लगीन लावलंन्. एका ब्राह्मणाच्या वाईन शिंप्याशीं पुनर्विवाह केलान्, फार कशाला ? कोकणस्थ देशस्थानीं आपापसांत विवाह लावले त्याचीं केवढीं रणं माजलीं ? अग कुसुम, त्या वायांना तोंड काढायची सोय ठेवली नाहीं, या-या माणसांनीं !

गोविंद--आणि कुसुमताई, तुमची तरी लोक स्तुति गातात अशी कां तुमची कल्पना आहे ? अहो तोंडावर बोलणारे माझ्यासारखे फटकळ पत्करले पण पाठ वळतांच नाक मुरडून नांवं ठेवणारे फार वाईट. आणि असल्याच लोकांनीं हें जग भरलं आहे. तुम्हाला लोक काय म्हणतात हें सांगूं कां ?

कुसुम--काय म्हणतात ? त्या मेल्यांच्या म्हणण्याला कांहीं अर्थ का आहे !

गोविंद--तुम्हीं जशा जगाला दिसतां तसंच म्हणतात. अहो सत्य-नारायणासारखीं तुम्हाला कैक नांव आहेत.

अरविंद—मी तर तुम्हांला जगदंबा म्हणतो ! त्या दिवशीचं तुमचं तें समरकौतुक पाहून मी पुरुषासारखा पुरुष असूनही राघू भरान्यानं ज्याप्रमाणं अहिल्येपुढं हात टेकलेन्. त्याप्रमाणं मी आज तुमच्या शौर्य-धैर्यापुढं साष्टांग नमस्कार घालतो. जगन्माते, जगदंबे, दुर्गे, दुर्घटभारी तुजविण संसारी अनाथ नाथे अंबे करुणा विस्तारी, जयदेवी जयदेवी जय महिषासुरमथिनी.

कुसुम—अहो देशमुख, हें काय बाई ?

अरविंद—नाहीं म्हटलं या शसानुदासाला अभयदान असावं ! आपली आमच्यावर सदैव कृपादृष्टि असावी. तुमच्या त्या दिवसाच्या अनुग्रहामुळें राजा झुरळ्यानं फॅशन रोमान्सचं नांव टाकून दिलन्. त्याचे ते युरोपियन आचारविचार, ती एटिकेट स्टाईल पार नाहीशी होऊन तो एकाद्या विधवेसारखा साधासुधा झाला आहे !

इन्दू—मग बाई त्या टॉयलेट स्टोअर्सची पोमेड, व्हॅसलीन, सेंटस्, पावडर्स कशीं खपायचीं ! असल्या मालाचं तें मोठं गिन्हार्डिक.

गोविंद—अग वेडी आहेस तूं ! कॉलेजांतील मुलांत आपल्या मालाची जाहिरात व्हावी म्हणून राजाला कैक दुकानदार सॅपलवारी माल देत होते. राजा म्हणजे त्यांच्या मालाची जिवंत जाहिरातच म्हणेनास.

कुसुम—असं झालं म्हणतां ? मग मला बाई त्यांना एकदां पाह्यचं आहे.

अरविंद—आतां विशाद काय तो तुमच्यापुढं उभा राहिल ! अहो, झाडाला बांधून ठेवला आणि कुसुमताई आल्या, असं म्हटलं तर झाडा-सकट पळून जाईल. अहो, चपळ हरणालासुद्धां तो मार्गें टाकील त्या वेळीं.

कुसुम—भली खोड मोडली त्या मेल्याची ! असलं भेकड भित्रं माझ्याशी लग्न लावायला तयार झालं होतं ! बरं झालं बाई मी त्यांच्या तडाख्यांतून सुटलें.

गोविंद—सहीसलामत सुटलांत हें बरं झालं. नाही तर उगीच निस्तरायची पाळी आली असती.

कुसुम—काय पण मेल्यान साखर पेरलीन् हो ! इंग्लंडांत काय नेलंन्, अमेरिकेंतल्या गोष्टी काय ऐकवल्यान्, गांवांतला सिनेमा काय दाखवलान्, हनीमूनच्या टेकडीवर काय फिरविलीन्, आगगाडी, मोटार, झेपलीन, बाई, बाई, बाई, वोलून वोलून अगर्दीं घामघूम केलीन. गेले दोन दिवस जरा मला मोकळं वाटत आहे.

इन्दू—कुसुम, म्हणजे ग काय ! तूं त्यांच्याशीं लग्न करणार नाहीस वाटतं ?

अरविंद—या कदाचित् तयार झाल्या, तर राजा पुन्हां त्यांच्याशीं लग्नाची बात बोलेल म्हणतां होय ! आकस्मिक गंडांतर, प्लेग, कॉलरा, इंफ्लूएंझा निमोनिया, देवी, गोवर अथवा एखादं मोठं महायुद्ध होऊन जगांतील सारे मानवप्राणी संपून या बाई आणि तो एकच एक पुरुष जरी या मृत्युलोकीं शिल्लक राहिले तरीसुद्धां तो त्यांच्याशीं लग्न करायचा नाही.

कुसुम—मग मी तरी त्यांच्याशीं मैत्री जोडायला कुठं अधिर झालें आहे ! तसाच प्रसंग येईल तर—

गोविंद—आहेतच की विलायतेंत पास होऊन इकडे आलेले आय् सी. एस्. तेही जर नापसंत असले तर प्रत्यक्ष साहेब.

इन्दू—काय बोलतोस हें ! अरे तुझ्या जिभेला कांहीं हाड ?

गोविंद—अग खरं तें बोलतो. हें पहा, कुसुमताई इतक्या शिकलेल्या, इतकी फॅशन करणाऱ्या, हिंदुधर्म, चालीरीती यांना तुच्छ टाकाऊ मानणाऱ्या मुलींना यांच्या माझ्यासारखे देशी नवरे कसे ग पटायचे ? आम्ही बी. ए. असायचं तर या एलएल. बी. असायच्या. आम्ही ४० रुपयांवर रावायचं तर या लेडी सुपरिटेण्डेंट म्हणून ५०० रुपयांवर असायच्या. अग, या घरांत खुर्चीटेबलावर वसायच्या आणि आम्ही घरांत चुलीवरून भातभाजी उतरून भाकरीचें रेटे भाजायचे. आणि कर्मधर्मसंयोगानं कदाकाळीं मुलं झालींच तर वाळंतपणापासून सारं शिशुसंगोपन आम्हीं करायचं, मग त्या संसाराचा मजा काय सांगू तुला ? अरे, हंसूं नकोस. तुझ्यावर सुद्धां तशीच पाळी येईल बरं ! मला हंसणाऱ्यांपैकीं कैक जणांनीं

रात्रींच्या वेळीं वायकोचीं लुगडीं धुऊन गुपचूप वाळत घातलीं असतील. निदान नाहीं म्हणतो, चौथे दिवशीं पाणी तरी घातलं असलं पाहिजे.

इन्दू—नवरावायको, खेळीमेळींत, आनंदांत गुण्यागोविंदानं नांदत असलीं म्हणजे या गोष्टी करायची कुणालाच लाज वाटायची नाहीं.

पद

नसे सौख्यसीमा अशा दिव्य प्रेमा
स्वयें शोभवीती मुदें पुण्य धामा
दुजा भाव नाहीं मनीं लेश कांहीं
सदा नांदते श्री सुखें त्याच गेहीं ॥धृ०॥

कांतकांता एकचित्ते एकरूपें नांदतां हांसतां खेळतां
देव हेवा करिल त्यांचा स्वर्ग आला खालता ॥

कुसुम—असं घडेल तर खरंच एक गम्मतच होईल बाई ! राजा-भाऊ नेहमीं मला मदत करीत असत ! कैक वेळेला त्यांनीं माझ्या व्लाउझचीं बटणं सुद्धां लावलीं आहेत.

इन्दू—अग, मग अजूनसुद्धां ते तसें वागतील. पण तुझ्या वागणुकींत फरक पडला पाहिजे.

अरविंद—काय ? राजा झुरळे आणि यांच्याशीं गोडींत वागणार ? पूर्वेचा सूर्य पश्चिमेला उगवेल पण असल्या फॅशनेबल वगडीशीं ते लग्न करायचे नाहींत. ते आतां कोकणांतील साधीभोळी नवरी करून घेणार आहेत. कालच घोंडोपंत मला सांगत होते.

इन्दू—ब्रह्मचर्य टाकून ते गृहस्थाश्रमी होणार आहेत ना ! मग झालं तर ! कशी मोज करते पाहा तर खरी.

कुसुम—कोकणी मुलगी होऊन तूच त्यांच्याशीं लग्न लावणार कीं काय ? खरंच बाई, अशीच कांहीं तरी नांवेल्टी, रोमान्स, पोएट्री पाहिजे. इंदू, त्यांच माझं लग्न नेहमींसारखं मंगलाक्षता, वोहलं, भटजी वगैरेंना फाटा देऊन रजिष्टर कचेरींत करायचं ठरलं होतं.

गोविंद—मग अजूनही तसं घडवून आणू कीं ! त्यांत विशेष काय आहे ? अरविंद, तुला तर लेका त्याशिवाय दुसरा मार्गच नाहीं ! कारण

तू आहेस मिश्रविवाहवालां. चल, तुझ्या गळ्यांत देतो अडकावून एकादी वडारीण नाही तें मारवाडीण.

अरविंद—अरे, हो. हो. मारवाडीणसुद्धां पतकरीन. मी कांहीं यांच्यासारखा लव्ह, रोमान्सवाला नाही. प्रेम की पसंति, लग्न की प्रेम कां प्रेम आवीं आणि मग लग्न असल्या जंजाळांत मी जात नसतो. आपलं मन शुद्ध असलं तर पाषाणालाही प्रेमाचा पाझर फोडूं. मग मारवाडीण, वडारीण, भिल्लीण या तरी स्त्रिया आहेत ना ?

गोविंद—अरे ती मारवाडची शेटाणी, घुंगट पेहेरून कुंजी झुमका कंबरेला बांधून दीड ठाणाचा मळकटलेला घागरा नेसून कोपरभर हस्तिदंती बांगड्या हातांत घालून, पायांत घुंघरमाळांचा छुम छुम असा आवाज करून कांई बोल्या प्राणनाथ म्हणत घरीं दारीं हिंडू फिरूं लागली, स्वयंपाक करतांना अंगांतली चरबी घामाच्या रूपांत अन्नांत पाझरूं लागली म्हणजे अरविंदा, त्या अन्नाची चव घ्यायला स्वर्गांतले पितर घावून येतील वरं !

अरविंद—वरं ठीक आहे. मग तुलासुद्धां बोलवीन मी जेवायला त्या मारवाडणीच्या हातचं.

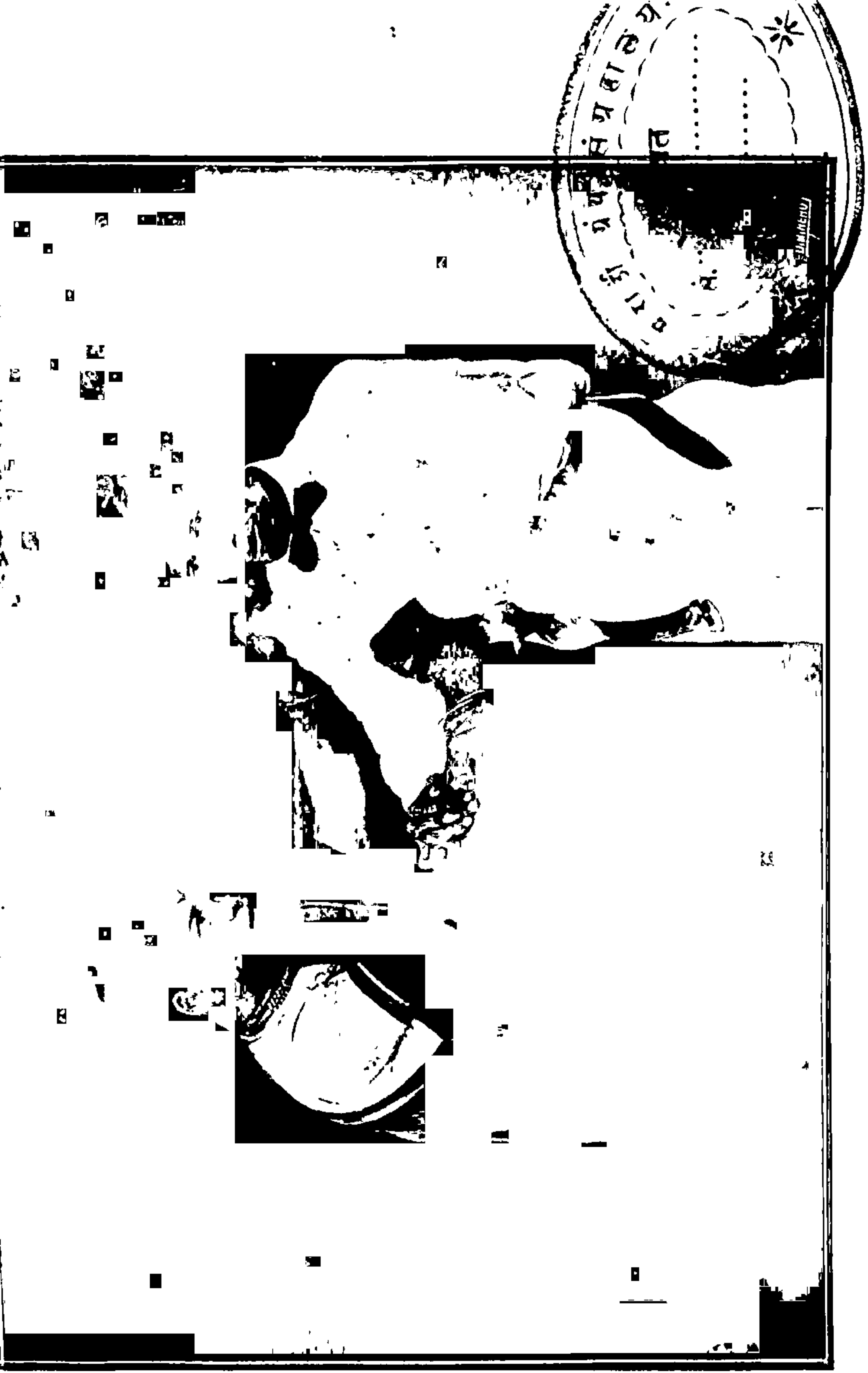
कुसुम—आतां माझ्या हातचा चहा तर घ्या ! चला.

प्रवेश ३ रा

(स्थळ—घोंडभटाचें घर)

ठुकु—तें कांहीं नाही ! त्यांना म्हणावं आतां मी म्हणतें तसं वागलं पाहिजे ! आमच्या कोकणांत पुरुष इतके फटिंग वागत नाहीत वाई ! त्यांना जर आमच्या घरांत राहायचं असेल तर पंचा नेसून, वंडी घालून, रुमाल बांधून, चांगलं वाडवडिलांच्या पोषाखांत राहिलं पाहिजे. तीनत्रिकाळ स्नानसंध्या केली पाहिजे, पुरुषसूक्त, देवे, त्रिसूपर्ण म्हटलं पाहिजे ! आणि चिमे, तू सुद्धां कांहीं भलतंसलतं करूं नको हो !

चिमी—ये बया, समदे घोडे बारा टक्के कस मोजतायसा ! अवी मी जर उथळपाथळ वागेन तर जातवाले मला वाळीत टाकतील की !

धोंडिभटः—अग पण हो, हो, विजाराच्या आंत पंचा असता तर

ठकु—आतांच्या काळांत वाळी, वहिष्कार बंद पडले आहेत. जातीची बन् घर्माची लाज, अब्रू चाड जर लोकांना असती तर हे तमाशे नालेच नसते.

चिमी—बाई, शिकलेल्या लोकांनीं समदा चिवडा करून टाकलाया. इंद्रजांच्या चालीरीती प्रथम उचलल्या शहरांत शहाण्यांनीं, नंतर वामणांनीं.

ठकु—हो ! ब्राह्मणांनीं एक शेण खाल्लं. पण तुम्ही आमचं अनुकरण कां केलंत ? नांगर वखर सोडून तरवार तमंचा टाकून कशाला नोकरीच्या मागं लागलांत ?

चिमी—वामणांनीं पळी पंचपात्री फेकूनश्यान पेले, वश्या, काटे अन् चमचे घेतले तवा आम्ही मराठ्यांनीं वामणांच्या जागेवर चटकन् उडी मारला तर काय झालं ?

ठकु—काय झालं ? सारा भ्रष्टाकार झाला ! म्हारं, पोरं, वडारी कातकरी सगळे कसे गुरगुरून वोलूं लागले. ब्राह्मणांनीं साहेबावर बोटं मोडायचीं, मराठ्यांनीं ब्राह्मणांना शिव्या घायच्या आणि महारामांगांनीं मराठ्यांच्या पंगतीत घुसायचं, असा नुसता दंगा माजलाय.

धोंडो—अग हें चांगलं का वाईट ? तीं तरी माणसंच आहेत ना ? चांगले कपडे घालावेत, शुद्ध बोलावं, बरोवरीच्या हक्कानं वागावं, स्वच्छतेत राहावं, देवाचं दर्शन आणि सर्व प्राणिमात्रांना लागणारं पाणी म्हणजे जीवन सर्वांना सारखेपणानं मिळावं हीच ना त्यांची मागणी ?

ठकु—धर्मच अर्थेच बरोवरीच्या नात्यानं वागेन अशी लग्नाच्या वेळीं देवा ब्राह्मणांसमक्ष शपथ घेऊन तुम्ही आज माझी मागणी कुठं मानताहांत ? तुमच्या माझ्यांत हा एवढा बेवनांव, मग आज कैक पिढ्या दूर तुटक राहिलेल्या महारांच्या मागणीचा विचार लोक कां करतील ?

धोंडो—म्हणूनच ते बंडखोर वनून ब्राह्मणी, मराठशाही पोपाख करून देवळांत घुसूं म्हणताहेत.

ठकु—नुसत्या पोपाखांत कांहीं ब्राह्मण्य आणि मराठपण नाही ! तुम्ही साहेबी थाटांत वागतां म्हणून कोणी एकादा साहेब तुम्हाला आपली मुलगी देईल का ? तसंच महारांचं आहे ! असल्या वेडेपणामुळं तुमच्या

सारखंच त्यांचंही हंसं होईल. तेव्हां तुम्हीं तुमच्या डोक्यांतलं महारी वेढ टाकून चांगले कोकणांतले भटजी व्हा ! नाहीं तर मी माझे दागिने परत घेऊन कोकणचा रस्ता धरते !

धोंड०--अग पण अशान माझी अबरू जाईल कीं !

ठकु--आणि तुमच्या या चाळ्यांनीं मला माझ्या माहेरीं तोंड तरी दाखवतां येईल कां ? हं आटपा आधीं. हें बहुरूप्याचं सोंग उतरा. चला आटपा लवकर.

धोंड०--अग हो, पण उतरतो कीं ! विजारीच्या आंत पंचा असता तर इथंच विजार सोडली असती. (ती त्याला रुमाल देते व पंचा खांद्यावर टाकते) हिच्या आज्ञेपुढें साक्षात् परमात्मासुद्धां किरीट कुंडलं टाकून रुमाल बंडी घालून पंचा पांघरायचा, (कोंडिवा येतो.)

कोंड्या--मावशी, धोंडुपंत, आपलं राजाभाऊ, अहो आपल राजाभाऊ, अहो ते विलायतीसाहेब जणूं काय कोकणांतल भटजी होऊन खांद्यावर पडशी टाकून पायांत जोडा घालूनश्यान धाल्याती. हे वधा. (राजा येतो)

राजा--मावशी, तुमच्या म्हणण्याप्रमाणं सर्व कांहीं जमलं ना ? पहा अजून कांहीं कमतरता असेल तर तसं सांगा म्हणजे लगेच अमलांत आणतो?

ठकु--अहो पहा, शिकलेलीं मुलं शहाणपणान वागूं लागलीं म्हणजे कशीं सरळ सुतांत येतात तीं. राजाभाऊ, आतां जी कमतरता आहे ती मी लौकरच भरून काढते. अशी फक्कड वायको देते मिळवन कीं साऱ्यांनीं तुमच्या भाग्याचा हेवाच करायला पाहिजे.

राजा--माझी वायको पण तुमची सून वरं का ?

ठकु--स्वयंपाकपाणी, उष्टीं, खरकटीं, केर, पोतेर, तसंच म्हटलं तर रामरक्षा, तुळशीची पूजा, प्रदक्षिणा, आदरभाव, नम्रपणा या साऱ्या गुणांनीं सजलेलीच मी आपली सून म्हणेन.

कोंड्या--काय राजाभाऊ, ही वायकोची निवड लई वेस झाली वधा ! चुकून जरी तुम्हीं यस्फ्यस् म्हटलंत तर ती वया विचकून तथल्या सयं थवकायची.

राजा--अरे बावा तें पत्करेल. सुशिक्षित समाजानें मला वावळट, वेडघा, खुळ्या वायकाचा नवरा म्हणून म्हटलं, हेटाळलं तरी चालेल, पण

शिक्षणाचा पोकळ डोल मिरवणाऱ्या, फॅशनेवल, गोऱ्या, गोमट्या, छबेलीचा पतिराज म्हणून सुप्रसिद्ध होऊन मिरवण्याची मोझी इच्छा नाही!

कोंड्या—वा ! वा ! खरं आहे तुमचं म्हणणं ! आजकालच्या शिक्षणा-मुळं पुरुषाना बायकामुळंच भाव येऊं लागला आहे. हा कोण त्या मास्तरणीचा नवरा ! त्यो कोण त्या डॉक्टरणीचा नवरा. कुणी सुइणीचा, कुणी देशसेविकेचा, कुणी तुरुंगांत गेलेलीचा अशा नांवान लोक ओळखूं लागल्याती आतांशा!

राजा—अरे हें कांहींच नाहीं! पुढं तर असा प्रसंग येणार आहे कीं बायकापुरुषांचीं लग्नं लागलीं तर कोण कुणाचा नवरा हें ओळखण्याची पंचाइत पडेल. आणि लग्न लागल्यावर बायकांचीं नांव बदलायच्या ऐवजीं पुरुषांचींच नांव वेगळीं ठेवावीं लागतील. (इंदू येते)

इंदू—अर्धवट शिक्षणामुळं उत्पन्न होणाऱ्या दुर्गुणाचे तुम्हाला अनुभव आले म्हणून तुम्ही आमच्या शिक्षणाला नांव ठवूं लागलात ! अहो राजाभाऊ, जगांत ज्ञान एकच आहे. शास्त्रं तींच आहेत. पण त्यांची समजूत आपण मराठींतून न घेतां इंग्रजींतून घेतों. हा दोष भापेचा आहे. ज्ञानाचा किंवा शास्त्राचा नाहीं! इंग्रजीचं परिपूर्ण परिशीलन केलेल्या—एवढंच नव्हे, खुद्द इंग्लंडला जाऊन आलेल्या पण अगदीं आमच्या आचार-विचारांनीं वागणाऱ्या बायका इथं नाहीत असं कां तुमचं म्हणणं ! सुगंधी फूल मातींत पडलं तरी आपला स्वाभाविक सुवास टाकीत नाहीं.

पद

सुगंधा न सोडिती सुमनें, निर्माल्य झालीं ।

भूमिवरी खालीं, पडलीं वा खुडियेलीं ॥ धृ० ॥

दूर देशीं विपिनीं कठिण अन्य स्थानीं ।

जो न सत्त्व सोडी तोचि भाग्यशाली ॥ १ ॥

ठकु—असलीच सुस्वभावी, साधीभोळी मुलगी मी कोकणांतून शोधून आणणार आहे.

इंदू—मग कोकणांत कशाला जातां ? माझी मामेवहीण कालच इथं आली आहे. विचारीला कुणी नाहीं ! पत्करतां का तिला ! मुलगी मुरेख

आहे पण शिकलेलो नाही. शहरगांवांत ती अगदी पहिल्यांदाच आली म्हणतात. तुम्ही हं म्हणा की पहिल्याच मुहूर्तावर लग्न उरकूं या !

धोंड०—अग, अनायासें चालून लक्ष्मी आली वध. पत्रिका, गोत्र, प्रवर, नाडी वगैरे छत्तीस गुण जमले कीं करूं या शुभमंगल.

ठकु—लगनाच्या वावतींत अशी घाई नको वाई. या कॉलेजांतल्या मुली अर्धाणं मुलं काय नाटक करतील याचा नेम नाही !

धोंड०—राजाभाऊंनीं प्रत्यक्ष मुलीला पहावी.

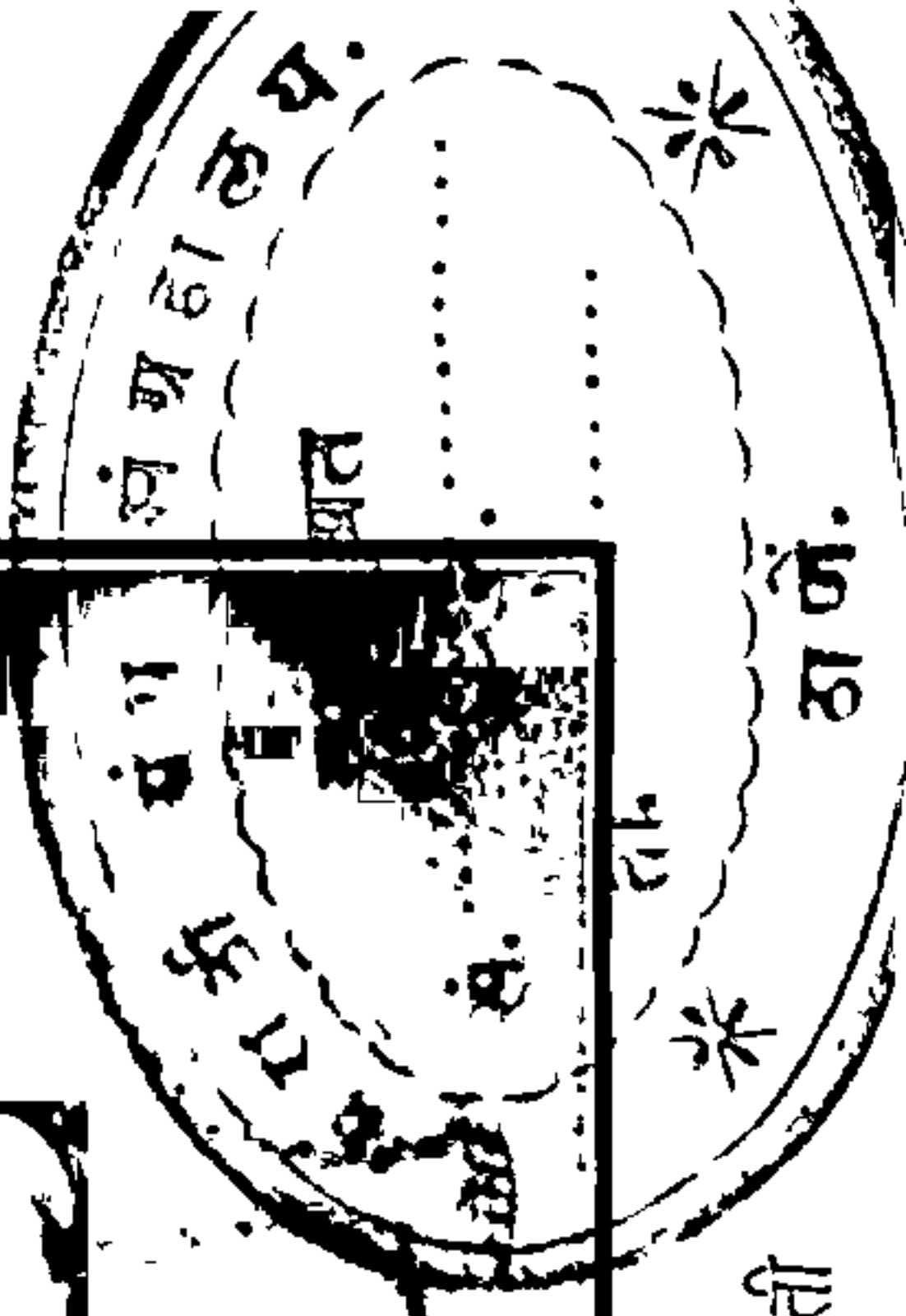
ठकु—नको! नको! मी पहाणार ती मुलगी. या असल्या अधिच्या मुलांना मुलगी पसंत करतां येत नाहीं! वाई, वाई, परवां काय झालं! चार पांच टवाळ, कुटाळांनीं लग्नासाठीं हपापलेल्या अशाच एका नवर-देवाला गोड गोड थापा मारून, भुलवून मुलगी पहायला घरीं बोलावलं. नंतर मुलीकरतां लुगडं, चोळी, खाऊं वगैरे जिन्नस आणून मुलीला दिले, मग कांहीं तरी निमित्तानं एकेकानं तिथनं पाऊल काढून त्याला आणि तिला एकटं सोडलं. कुणी नाहीं असं पाहून तें शिकलेलं पोर जरा धीटपणानं बोलूं लागतांच, त्या मुलीन एक सणसणीत श्रीमुखांत दिली भडकावून. चपराक वसल्यामुळं आलेली तिरमिरी जातांच तो मुलगा जरा डोळे चोळून नीट न्याहाळून पाहतो तो काय! तिथं मुलगीविलगी कुणी नमून नटवून आणलेला तो एक नाटकांतला हुप्या होता.

राजा—चालेल. कुसुमसारख्या मुलीशीं लग्न करून संसार थाटण्यापेक्षां पुरुषापुरुषामध्यें लग्न लावण्याची चाल जर असती तर त्या नाटकी पोरसंगतीच मी आयुष्य गुण्यागोविंदानं काढलं असतं.

इन्दू—तुम्ही मंडळी मुलगी पहायला तिकडे येतां कां मीच तिला इकडं घेऊन येऊं ! अहो, पोर भारी लाजाळू, वर डोळा करून पाहायची नाहीं कीं मान उचलून वधायची नाहीं ! मी तिला इयंच घेऊन येतें, म्हणजे अनायासें यांच्या नजरेखालून--

राजा—नको-नको-मावशींनीं मुलगी पाहिली, पसंत केली की मला पास !

कोंड्या—हं लै ब्येस. मी माझ्या वायलीचं तोंड लग्नांत तर नाहीच बधीतलं, पण पुढें १० वर्स वी नदरें नाहीं पडलं.

कोडिवा:—माझी आई वारसाची होती

इन्दू—म्हणजे तुम्ही डोळे बांधून कां घरीं वागत होतां ?

कोंड्या—अहो, आमच्यामंदी लई लहानपणीं लगीन करत्यात. माझी वायको लग्नांत फार तर २-३ वर्सांची असल. लग्नाच समद सोहाळं-माझा वा आणि वायलीची आई यांनींच भोगल.

ठकु—मग कोंडीबा ! तुमची त्या वेळची सारी हीस आतां पुरवूं का ?

कोंड्या—ही चिमी माझ्याशीं लगीन कराया तयार होईना ना ! नाहीं तर म्यावी वारिशिंग बांधून राजाभाऊच्या लग्नांत लगीन उरकून घेतल असत.

चिमी—वा, वा ! मलाच दुषाण देतायसाकीं ! वाई यांना किनई कुसुम ताईवानी झकपक राहणारी वाईल हवी.

इन्दू—येवढंच ना ! मग मी बनवतें तुला झकपक; मग तर झालं ना कोंडीबा !

कोंड्या—नाहीं म्हटलं ती एक आपली मनाची हौस !

राजा—हो-हो दुधाची तहान ताकावरच. इथं काय ! पण कोंडिबा कुसुमसारखीशीं लग्न करणं म्हणजे रोज निदान १०-५ तरी सपाटे खावे लागतील.

कोंड्या—मग त्यांत अवघड काय हाय ! तुम्ही नाहीं का खाल्लं ? आणि हत्त कुणी वायकोच्या हातचा मार खाल्ला नाहीं अस तुमचं म्हणणं आहे? अहो लाडांत, गोडींत, प्रेमांत, रागांत, एकादा तरी सपाटा वायकोन हाणलाच असला पाहिजे. अहो दूर कशाला ! या धोंडूपंतांनांसुद्धां मावशींनीं फर्मास मार कैक वेळां—

ठकु—चल्, चावट कुठला ! चिमे लक्षांत ठेव वर कां ! याला रोज प्रसाद दे हो !

धोंड०—इंदूताई, चला आपण राजाभाऊंची भावी वधू पाहूं या. चला राजाभाऊ !

राजा—अहं ! मी नाहीं येत. मावशी पाहतील सारं !

धोंड०—अहो पण मुलीला जर मुलगा पाहायचा असला तर !

राजा—तें सगळं मावशीकडे.

ठकु—इश्श ! मला का संसार करायचा आहे तिच्याशीं ?

राजा—संसाराची बात लग्न झाल्यावर ना ! त्या वेळीं मी पाहीन. आतांचा हा विधी तुम्हीच उरका.

प्रवेश ४ था

(स्थळ—रस्ता)

अरविंद—गोंद्या, लेका थट्टेलासुद्धां कांहीं मर्यादा असते. नित्याच्या वादविवादाला एवढं गंभीर स्वरूप देऊन तूं त्याची अंमलबजावणीहि करशील याची मला कल्पना सुद्धां नव्हती. आतां लेका यातनं कसं रे पार पडायचं ?

गोविंद—म्हणजे ! झालं तरी काय ? उगीच एकदम वीज कडाडल्यासारखा या गरिबावर कां कोसळतोस ! तुझा साराच खाक्या अडदांडपणाचा. नाजूक साजूक कारभार तुझ्यापाशीं नाहीच. राजा झुरळघानं तुझी परीक्षा बरोबर केली होती. असल्या रावणशाही मामल्यांत नाजूक साजूक सीतेचा कुठला टिकाव लागायला ? या धवडग्यांत हिडिंबा शूर्पणखेसारख्याच बायका टिकायच्या.

अरविंद—पण लेका तूं त्याच्या वरहि उडी मारलीस की. कसली घोरपड माझ्या गळ्यांत अडकावून देणार आहेस तूं आज याचा कांहीं विचार ?

गोविंद—विचार ? आतां विचार कसला ? आपण कॉलेज स्टुडंट्स. भाधीं विचार मग उच्चार नंतर आचार ! तुझ्या मिश्रविवाहाच्या विचार उच्चाराला साजेसाच आचार तुला आचरला पाहिजे. नाही तर लेका त्या राजाप्रमाणं तुझीसुद्धां सगळीकडे छीः थूः होईल.

अरविंद—चार दिवसांची निंदा त्यानं सहन केलीन् म्हणून बायकोसंबंधीची जन्माची कटकट मिटली ना त्याची ! त्याला त्या ठकू मावशीनं चांगली फक्कड मुलगी पाहून दिली आहे म्हणे !

गोविंद—मग तुला काय वाईट वायको मिळणार आहे म्हणतोस होय ? छट्, नांव कशाला घेतोस ? मीं स्वतः तुझी वधू पाहिली आहे. पसंत केली आहे !

अरविंद—काय डोंबल पाहिलं आहेस तिचं ? गोंद्या, खरं सांग, तिचं नख तरी तुला दिसलं का ?

गोविंद—मला आणि तुला तिच्या नखाशीं आणि मुखाशीं काय करायचं आहे, ती स्त्री आहे हें खास ! तशांत ती ब्राह्मण नाही ! महाराष्ट्रांतली नाही ! इतकंच नव्हे तर तिला मराठीसुद्धां बोलतां येत नाहीं. साम्यच विचारशील तर नवरा महाराष्ट्रीय तर नवरी मारवाडीण.

अरविंद—म्हणूनच मोडून टाकतों तिच्यावरोबर आतांच्या आतां काडी !

गोविंद—तुझ्या मिश्रविवाहाच्या तत्त्वाचं पर्यवसान शेवटीं हें असें काडी—मोडींत होणार म्हणायचं ! अरविंद, ही लेका छान सोय काढलीस शोधून ! मिश्रविवाहाच्या नांवाखालीं वाटेल त्या जातीच्या वाईशीं लग्न करावं, आणि कंटाळा आला कीं काडी मोडून मोकळं व्हावं ! ही असली कायदेशीर चैनबाजी करण्यापेक्षां राजरोस व्यभिचार केलेला काय वाईट ?

अरविंद—आजवरच्या माझ्या शुद्ध आचारविचाराचा तात्पर्यार्थि तूं असा काढलास एकूण ?

गोविंद—छे, मी कशाला काढूं ? लोक जें बोलणार तें मीं तुला सांगितलं ! तरी मी तुला पहिल्यापासून सांगत होतों कीं ही मिश्रविवाह-पद्धति आपणाला पचायची नाहीं म्हणून !

अरविंद—पण लेका जरा पाचक पदार्थ माझ्यापुढं वाढला असतास तर ?

गोविंद—मारवाडी बायकांसंबंधीं तुझी कांही तरी गैरसमजूत झालेली दिसते. अहो ज्ञानमार्तंड, मारवाडांतसुद्धां स्त्री-पुरुषांचीं लग्न होतात, पोरंबाळं निर्माण होतात, प्रपंच चालतात. अरे त्यांच्या अंगीं विनय फार ! नवऱ्यासमोर पदर उघडायच्या नाहींत, कीं कधी कुणी पाहुणा आला तर स्वयंपाकघरांतून बाहेर पडायच्या नाहींत. अशा लाजाळू.

अरविंद—अरे हेंच तर नडतंय. कुणी परका घरीं पूसतपास करा-यला आला कीं आमच्या वायका एकदम मागील परस गांठतात. मग त्या माणसानं शंख केला किंवा ओटीवरलं सारं गुंडाळून पोवारा केला तरी बोलण्याचं नांव नको काढूं.

गोविंद—हें वध, तू कट्टा सुधारक आहेस नां ? आपल्या भावी वधूला तुझ्या मनाप्रमाणं शिकवून तयार कर. आणि साऱ्या मिश्रविवाह-वाल्यांना तूं आदर्श हो.

अरविंद—पण आमचा हा विवाह लांबणीवर टाकला तर ? किंवा अजिवात रद्दच केला तर नाहीं का चालणार ? वाटल्यास त्यासंबंधीं येणारं नुकसान मी सोसतो.

गोविंद—तूं सोसशील ! पण वधूची काय वाट ! तिला मीं थेट मारवाडांतून घेयें आणली आहे. शिवाय वर्तमानपत्रांतून तुझ्या यां अजब लग्नाची प्रसिद्धी केली आहे.

अरविंद—हो, त्याचा अनुभव मला आतांच आला ! अरे, आतांच मला एकानं हे पाहा मारवाडणीचे मर्द म्हणून संबोधलन्.

धोंडभट—वाकी अरविंद, तुम्ही खरोखरच मर्द आहांत ! नाहीं तर आमचे राजाभाऊ ! आपलीं सगळीं इंग्रजी मतं आणि तत्त्वं सोडून एकदम ओनामासिद्धं म्हणूं लागले आणि त्यांनीं ' पहिली माझी ओवी, पहिला माझा नेम, तुळशीखालीं राम पोथी वाची ! ' अंसल्या कोकणीं ओव्या गाणारी कोकणघाटी कळशी पसंत केली !

गोविंद—आणि यांनीं मारवाडी गट्टूलालजीची डीकरी मान्य केली.

अरविंद—आली आहे खरंच ही डिक्री माझ्यावर ! यांत साऱ्या आयुष्याचं सुख जप्त व्हायचं ठरलंच आहे. पण आंगावरले कपडे नाहीसे होऊन राख फासायची वेळ आली नाहीं म्हणजे मिळवली !

धोंड०—तसं कसं होईल ? मारवाडी वायका संसाराला चांगल्या असतात. ते खटलं भारी निर्धास्त. शिवाय संसाराला कंटाळून एकादा तरी मारवाडी सर्वसंग परित्याग करून बैरागी झालेला तुम्हीं ऐकलं आहे का ?

अरविंद—वायकांच्या कटकटींतून सुटण्याचा हा पुराणमार्ग मारवाड्यांना अजून माहित नाहीं ! तो मार्ग मी त्यांना दाखविणार !

गोविंद—लेका, तुला या लग्नांत अवघड तें काय वाटतं ? आपल्याकडल्या कांहीं आंबटशोकी संस्थानिकांनीं, श्रीमंतांनीं युरोपांतल्या भांडीं घासणाऱ्या बायकांशीं लग्न लावलीं आहेत. तमंच साहेबांनीं अफिरकेंतल्या निग्रो स्त्रियांशीं मॅरेज सेरिमनी केले आहेत. ब्राह्मणांनीं परटिणीशीं, दत्तोपासकांनीं महारणींशीं, मद्रासी नायडूंनीं वंगाली बुलबुलांशीं, पंजाब्यांनीं परभिणीशीं, मुसलमानांनीं पारशिणींशीं असे मिश्रविवाह केले.

धोंडो—त्याचप्रमाणं एक महाराष्ट्रीय मारवाडणीशीं लग्न करणार.

कोंड्या—तसच हा कोंडीवा सलूनवाला न्हावी एका मराठणीशीं म्होतुर लावणार. आणि अक्षी गुण्यागोविंदानं आनंदांत हांसत खेळत बागडत बोलत राहाणार !

अरविंद—पण मी कुणाशीं बोलायचं ? आणि बोललोंच तर तें कळायचं कुणाला ? म्हणतातना, मारवाडणीनं केला मराठी भ्रतार आणि एकाचें उत्तर एका नाहीं ! अरे बाळाजी, म्हारे संसारकी घणी चोखो वात हुड्डो आहे. कोंड्या, अरे काँपचे चांगले चारपांच वस्तरे नीट पाजळून ठेव वावा ! दहा मिनिटांत मामला खलास व्हायला पाहिजे.

धोंडो—कसला मामला खलास करताय तुम्ही ! अहो मनांत तरी काय आणलं आहांत ?

अरविंद—या डोकीवरच्या केसाचा आणि कपड्यांचा. आमचा मिश्रविवाह झाला कीं लगेच कोंडिवाच्या सलूनांत जाऊन, दाढीमिशा मुंडून सन्याशी होतो. तें आयुष्य परवडेल पण मारवाडणीशीं (शहारे देतां) संसार ? अरे गोंद्या !

धोंडो—हा गोविंद बडा गारुडी आहे.

गोविंदा गारुडी, गारुडी । मारुनी मारवाडांत उडी

आणिलि एक छबड रेवडी । घातली यांच्यशीं सांगडी ॥

अरविंद—आणि मग काय ! भरली थंडीची हुडहुडी.

गोविंदा—भरूं दे— हुडहुडी भरूं दे. दीड ठाणी लहंग्याचा वारा लागला कीं मग माझी आठवणसुद्धां होणार नाहीं.

ठकु—अहो तुम्हीं इथं असे काय उभे ! अहो चला. राजाभाऊच्या लग्नाला चला ! माणसं जुन्या वळणाचीं पण लग्न अगदीं नव्या चालीचं

हो ! इंदूच्या ओळखीची कुणी मारवाडीणमुद्धां आली आहे लग्नाला !
(अरविंद पळतो) बाकी, गोविंदराव तुमच्या युक्तीची आणि बुद्धीची
तारीफ आहे बाई.

गोविंद—मावशी, कुसुमचं मन वळवून तिला पूर्वपद्धतीचं लेणं
ल्यायला आणि नेसायला लावलं इंदून ! युक्ति माझी असली तरी बुद्धि
तिची ! कुसुम आणि राजा यांचा संसार सुखाचा करण्याचं सारं श्रेय
इंदूलाच आहे.

ठकु—खरंच बाई, पोर भारी गुणाची आहे हो ! तिचं हि लग्न
जर याच वेळीं झालं असतं तर काय बहार झाली असती.

गोविंदा—तुमची इच्छा असेल तर तसंही घडेल. पण तुम्हाला
लग्नाला यायला हवं.

ठकु—येईन हो ! तुम्ही चला आतां ! ही कॉलेजांतलीं पोरं. काय
काय करतील याचा कांहीं नेम का आहे !

प्रवेश ५ वा.

(स्थळ—मंगलभुवन)

अरविंद—या-या अशाच नीट या. पडाल हं ! खुर्च्यांटेवलं वाटत
आहेत ! शिवाय एकादे वेळीं लहंग्याच्या ओच्यांत बोट अडकायच ! आतां
मला सांगा, तुम्हाला मारवाडांत कुणी धनकनकसंपन्न मारवाडी मिळालाच
नाहीं का ? अहो मारवाडी आणि महाराष्ट्रीय यांचीं लग्न झालेलीं तुम्ही
कधीं ऐकलींत ? अहो यापेक्षां तुम्ही पद्मिनी कृष्णाकुमारी यांच्याप्रमाणं
विष कां घेत नाहीं ? किंवा साध्वी मिराबाईसारखा जोग घेऊन मिराके प्रभू
गिरिधर नागर म्हणत गरगर फिरत कां नाहीं !

इन्दू—कांई बोल्यारे प्राणनाथ—म्हाका कांई कांई लागे. (पद)

अरविंद—अरे वापरे—आतां ही चौपदरी गळा काढून मोठमोठ्यानं
रडू लागणार.

इन्दू—म्हारा मणकू तुम् लुटीयोरे—बाळाजी समलायोरे—डाकूरजी
पिघळायोरे.

अरविंद—आतां मला रडूं येतंयरे.

गोविंद—वा: अरविंद! मारवाडी भाषा आणि हेल तूं इतक्या लोकर शिकलास याबद्दल मी तुला शाबासकी देतो—कायरे, मारवाडी भाषेंतील हीं प्रेमगीतं आहेत वाटतं ! मला जरी अर्थ कळला नाही तरी भावार्थ लक्षांत आला—पण जरा थांबशील कीं नाही! बोहलं, अक्षता, सुपारी, गाडगीं, मडकीं यांच्या उतरंडी उतरवून तूं रजिस्टर पद्धतीवर आलाच आहेस. तसंच भटजी आणि वाजंत्री यांना तूं वाजवायला लावलंच आहेस. पण आप्त-इष्ट-स्नेही-सोबती यांची वाट पाहाणार, त्यांना भेटणार ! कां एकदम हनीमून !

अरविंद—होयरे बाबा ! आतां मी एकदम चंद्रलोकावरच सफर करणार आहे !

गोविंद—आणि या चटकचांदणीला संगतीला घेऊन ! शाबास ! कर्ता सुधारक आहेस. उद्यांच्या दैनिकांत तुझी ही धारिष्ठाची बातमी खात्रीनं येणार.

अरविंद—विष खाऊन मेल्याचं धारिष्ट केल्याशिवाय या कचाट्यांतून मी कुठला मुक्त व्हायला ?

इन्दू—अरे बालाजी—कांई बोलया ! म्हारा प्राणनाथ एषा अमंगळ जबान ना बोलो. म्हाका कांई—कांई—लाग्योरे.

गोविंद—अरे समजव, समजव तुझ्या पत्नीला. तिच्या डोळ्याला पाणी आलय रे !

अरविंद—अरे तिच्याच काय पण माझी ही विटंबना पाहणाऱ्या प्रत्येक स्त्रीपुरुषाच्या डोळ्याला टचकन् पाणी येइल रे. अरे गोंद्या, माझी कांहीं तरी कींव कर रे !

गोविंद—हें पहा, तूं नवरा आणि ती वायको एकमेकांना पाहून घ्या ! मिश्रावेवाहाच्या बाबतींत माझ्यासारखे मध्यस्थ बिलकुल असतां कामा नयेत ! हे पहा इंदू, आतां दहा मिनिटांत मामला खलास होईल, काय कळलं ना फूलझडी !

अरविंद—काय फूलझडी-भरली पुनः थंडीची हुडहुडी ? मी हा असा इथं बसणार.

इन्दू—हां ! प्राणनाथ घेर चालो ! पक्की रसोई, शाकभाजी, नान-कटाई खाल्ल्योरे रशगुल्लो शांडेश मलाई-खाल्ल्यो दुधियो हलवोरे ! कमलवदनरस चाख्योरे-जीवडो म्हान्यो उवळ्योरे ! झगमग झगमग प्राण हुयोडो-मणमां कांई लाग्योरे !

अरविंद—अरे मरी गयो-अरे मी घुसमटून गेलों आहे. मला कुणीतरी सोडवा.

राजा—वा ! वा ! अरविंद देशमुख ; तुम्ही खरेच ध्येयवादी आहांत बुवा !

अरविंद—अरे राजा ! ही माझी निंदा कीं स्तुति ! पूर्वजन्मीचें मूर्तिमंत पाप हें असं माझ्यासमोर उभं आहे. आणि ही तुझ्या पुण्याईची कमाई याच जन्मांत तुला सुख देण्यासाठीं तुझ्या मागून सवलीसारखी चालली आहे. राजा, खरोखरच तूं भाग्याचा म्हणून लींकर जागा झालास ! फॅशन, एटीकेट, रोमान्स, नाँव्हेल्टी, पोएट्री, असल्या दिखाऊ, वेगडी मोहक शब्दजंजाळांतून सुटून सरळ पूर्वपरंपरेच्या मार्गावर आलास ! आपल्या घर्माला आचाराविचाराला समाजांत केव्हांही न पटणाऱ्या पद्धतीनें जे जे वागले त्यांची शेवटीं अशीच फसगत झाली पाहिजे.

इन्दू—म्हारा पति चालो घेर, वार हुयो-वार हुयो !

अरविंद—माझे आई ! जरा थांव कीं ! मला माझ्या मित्रमंडळींचा शेवटचा निरोप घेऊं दे की ! जातो बाबा ! मारवाड देशांतली ही रुक्ष निर्जल वाळवंटी जन्मभर तुडवायला जातो काळ्या पाण्यावर !

राजा—अग ए आमची ही का ती. पदराला गांठ मार त्यांच्या ! अगदीं घट्ट ! अशी कीं पुन्हां जन्मांत सुटूं नये ?

अरविंद—हो ! मी मेलों तरी हिनं कायदा वियदा पार तोडून माझ्याबरोबर सती यावं !

ठकू—मला इंदूच्या लग्नाला ना बोलावलंत ! इशश ! हें काय ? इथं तर सती जायच्या गोष्टी चालल्या आहेत. (घों. प्र. क.) आणि तुम्ही पुनः या पोषाखांत !

धोंडू—नाहीं म्हटलं ! उन लागतंय म्हणून घातलीय टोपी. काढतों पाहिजे तर ! पण लग्नांत बोडकं !

अरविंद—अहो हें लग्न कसलं ? मरण आहे ! लग्न नव्हे मरण आज ! ठरलें हें टळत नाही ! अहो इथं बोडक्यांतच आलं पाहिजे.

ठकु—गोविंदराव, काय हो तुम्ही लवाड आहांत ? अरविंदाचं लग्न मारवाडगीशीं आणि इंदूचं कोणाशीं ? कां गांठला एकादा पठाण ?

अरविंद—इंदू जर लग्न करत असेल तर मी होतों पठाण. मारवाडगीशीं पत्करण्यापेक्षां स्वतः पठाण होऊन—

गोविंद—काय, तूं धर्मांतर करणार ! मग लेका मारवाडी हो पण तिडू रहा !

धोंडू—हा तुमचा काय गोंधळ आहे ? मला कांहीं समजत नाही !

ठकु—अहो, हें किनई इंग्रजी शिक्षणाचं नाटक आहे. इंग्रजांच्या मागं धावतांना उडालेली यांची ही धांदल आहे. त्यांत या राजाच्या

कानां कोकणदेवी लागली.

अरविंद—आणि मावशी ! माझी या मारवाडगीशीं टक्कर झाली !

ठकु—अग ए मारवाडणी, तुला कांहीं लाज !

गोविंद—लाज आहे म्हणून तर तिनें हा पदर घेतला आहे डोक्यावरून.

ठकु—मग तोंड उघडायला काय हरकत ? अशी झांकलेली मुलगी अरविंद तुम्ही पत्करूं नका ! अहो कुणाला माहीत आंत मुलगी आहे कीं मुलगा आहे ?

अरविंद—अग ए मारवाडमोहिनी, ए बाळाजी वासरी, अग ए वी वोल्या, अग दार उघड ; वया ! दार उघड.

राजा—अशान नाही ती प्रसन्न व्हायची ! तिला दाखवा चौदावं रत्न !

ठकु—कशाला, मीच काढतें तिचा बुरखा (बुरखा काढते)

अरविंद—कोण ? इंदू ?

कुसुम—कोण इंदू, काय चावट आहेस तूं ! यांपैकीं तूं मला कांहींच कळवलं नाहीस.

राजा—कोण ? कुसुम ?

कुसुम—होय ! मीच वरं ती ! आतां कांहीं चालायचं नाहीं म्हटलं
 आपुढं सारं आयुष्य या कोकणघाटी कळशीवरोवर काढावं लागणार आहे.
 गोविंद—आणि मीसुद्धां या अरविदाला मुसलमानी दीक्षा देऊन
 पठाण वज्रपुणार आहे!

अरविंद—अरे हो हो ! मुसलमानच काय पण त्याहीपेक्षां निपट
 होऊन राहीन मी.

ठकु—काय वाई. ऐकावं पहावं तें नवलच ! ही कॉलेजां ॥ शुभ
 काय करतील याचा कांहीं नेम नाही.

राजा—पण मावशी—आम्ही कांहीं वेडंवाकडं नाहींना केलं ?

ठकु—सारं कांहीं सुरळीत झालं म्हणून म्हणायला येन नाही.
 नाहींतर केवढं अमंगल झालं असतं !

धोंडू—मग आतां आपण शुभमंगल म्हणूं या !

कोंड्या—मग टाका कीं आमच्या डोईवर तांडूल.

गोविंद—शुभमंगल सावधान.

भरतवाक्य

शुभमंगला । अवनीतली । अखिल भय हरुनि करी सोज्वला ॥ धृ० ॥
 चरणीं शरण गंगाधर विनवी । पुरवी आस भनाची ही ॥ १ ॥

